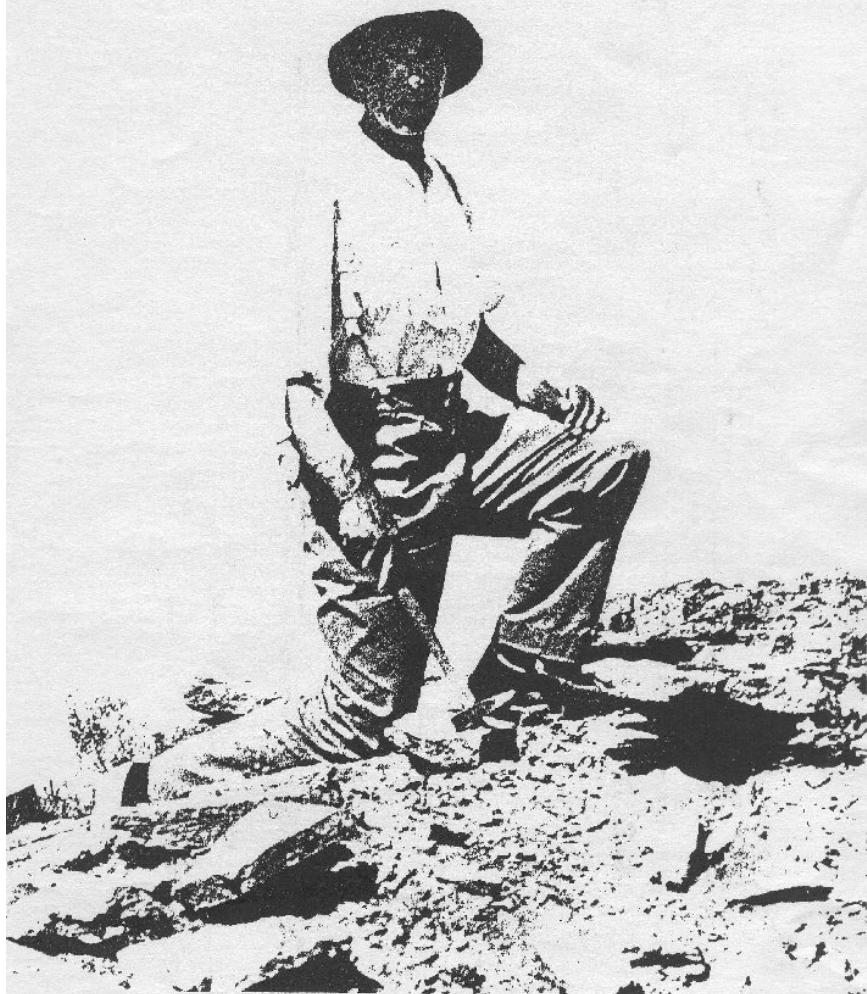

jrg. 2/nr.3
maart 1995

GAMMA

STICHTING TEILHARD DE CHARDIN

GAMMA:

TIJDSCHRIFT VOOR GROEI IN BEWUSTZIJN VAN DE WAARDEN VAN
DE MENS, GEBASEERD OP DE IDEEËN VAN
P. TEILHARD DE CHARDIN (1881 - 1955)

verschijnt:

driemaandelijks: rond eind december, maart, juni en september

Aan deze editie werkten mee...

Henk Hogeboom van Buggenum
Pieter Kooistra,
Paul Revis,
Hans Richter,
Herman Teuben

Eindredacteur

Henk Hogeboom van Buggenum

Redactieadres

Stichting Teilhard de Chardin
Op de Wieken 5
1852 BS Heiloo
tel.: 072 - 33 26 90

Abonnementen op GAMMA

f 20,- per jaar (of 4 nummers;
losse nummers f 5,-, te storten op: giro 39 13 708 t.n.v.
H.J.Hogeboom van Buggenum,
Op de Wieken 5, Heiloo

Donateur

bent u vanaf f 20,- per jaar. U ontvangt dan 4 x het blad
GAMMA.

**Kopij, advertenties, reacties,
kritiek e.dgl.**

gelieve u te richten aan het redactieadres.

Omslag

Pierre Teilhard de Chardin

ISSN: 1570-0089

Inhoud

	Van de redactie	p. 03
Henk Hogeboom v. B.	Wereldplan voor alle mensen	p. 04-06
Paul Revis	Jung en Teilhard de Chardin - Voorlopers van de Nieuwe Tijd	p. 07-14
Hans Richter	De eed van Prometheus, opgetekend door E.PI. Meethuis	p. 15-29
Henk Hogeboom v. B.	Loont ontwikkelingshulp?	p. 30-32
Pieter Koostra	De verbindende mens - Liefde en geest in de economie door bewustwording	p. 33-39
Herman Teuben	De nieuwe openbaring van de kosmische evolutie (6)	p. 40-42
redactie	Pro-GAMMAatjes	p. 43-46

ISSN: 1570-0089

Van de redactie

In de afgelopen drie maanden is veel rond onze Stichting gebeurd zoals u in deze aflevering van *GAMMA* kunt lezen. Al draagt het de naam teihardiaans niet, overal bespeur je de drang, de behoefte, ja de noodzaak tot eenwording bij al onze verscheidenheid. De wil is er, in talloze groeperingen, alleen men zoekt nog naar een methode; men heeft nog niet de moed om oude zekerheden te verlaten; men weet ook vaak niet de richting, die men gezamenlijk zal inslaan. Veel te veel laat men zich in allerlei praatgroepen door details leiden en gaat dan toch weer enigszins teleurgesteld uit elkaar, omdat er zo weinig concreet tot stand is gekomen. We waren op een bijeenkomst van het Spiritueel Platform Nederland in Laag Soeren, waar de wens werd geuit alle spirituele krachten te bundelen om een tegenwicht te bieden tegen al het negatieve, wat dagelijks via de media op je af komt. Eenzelfde wens tot bundeling werd gehoord op een goedbezochte bespreking van Willem Hoogendijk in Utrecht van zijn boek "Economie Ondersteboven" met voorstellen om te komen tot een radicale verandering van de economie met het oog op milieu en werkgelegenheid. Het barst van de ideetjes, maar als iemand met een groot plan komt als dat van Pieter Kooistra, houdt men de boot vaak af.

Het faillissement van grote ideologieën lijkt de mensen kopschuw te hebben gemaakt voor grote plannen. Iedereen is met zijn eigen deeloplossinkjes in de weer en goed luisteren naar anderen is een kunst, die maar weinigen blijken te beheersen. Vooroordelen en vooringenomen standpunten blijven ons verdeeld houden. Toch zouden we kunnen proberen een groot algemeen uitgangspunt te formuleren, waar ieder achter kan staan en dat ons in al onze verscheidenheid zodanig bindt, dat we gezamenlijk verderkomen. Dit zou kunnen door het teihardiaanse "Verrijk jezelf door vanuit de ander te leven, de ander te bevestigen in zijn hoedanigheden" te verbinden met de steun aan het Wereldplan voor alle mensen, dat iedereen voordeel biedt en niemand schaadt. Prachtig past daarin het voorstel van ingenieur Hans Richter om alle wetenschappers de eed te laten afleggen, dat zij niets zullen ontwerpen of maken, dat schade berokkent aan de mens en zijn leefmilieu. Grote lijnen, waarop wij ons eigen verhaal kunnen schrijven. Eenvoudige uitgangspunten en boeiende invullingen door ieder persoonlijk. Eenheid in verscheidenheid als ideaal eigenbelang. Het is de rode draad die loopt door deze dubbeldikke editie van *GAMMA*. Misschien kunt u er uw verhaal volgende keer aan toevoegen.

WERELDPLAN VOOR ALLE MENSEN

Henk Hogeboom van Buggenum

Sinds enige maanden heb ik het voorrecht intensief mee te werken aan de verspreiding van het idee van Pieter Kooistra voor een alternatief economisch circuit, waarvan iedere mens op de wereld voordeel heeft en niemand schade: het Wereldplan Voor Alle Mensen. Wie is deze man en in hoeverre strookt zijn idee met de filosofie van Teilhard? Deze vragen zal ik hieronder proberen te beantwoorden.

Pieter Kooistra valt allereerst op door zijn lengte en grijswitte baard. Hij is bijna twee meter en tweeënzeventig jaar jong. Hij werd in Friesland geboren en is van origine beeldend kunstenaar. Velen zeggen, dat hij een charismatische uitstraling heeft. Als je de hele dag met hem optrekt - wat ik verscheidene keren heb gedaan - wordt je getroffen door zijn rust enerzijds en zijn tomeloze energie anderzijds. De rust komt voort uit zijn innerlijke overtuiging op de goede weg te zijn. De tomeloze energie had hij nodig om deze overtuiging te verwerven. Jarenlang studeerde hij op het 'WERELDPLAN Voor Alle Mensen' en schaaftde hij het bij naar aanleiding van de vele vragen erover in gesprekken en op lezingen. Hij studeerde niet alleen economie, maar ook psychologie en filosofie. Ook met ontwikkelingsvraagstukken hield hij zich intensief bezig en voor zijn plan raadpleegde hij naast economen heel wat andere deskundigen.

Nu, na zo'n twintig jaar, krijgt zijn WERELDPLAN eindelijk de belangstelling, die het verdient. Vanuit zijn inspiratie ontstaan zijn abstracte miniaturen, schilderijen en evoluons, waarin ronddraaiende schijven de eeuwige beweging symboliseren. En als iets hem ergert, is dat het feit, dat hij voor dat schilderen en schrijven zo weinig tijd overhoudt. Zijn tijd wordt tezeer opgeëist om lezingen en congressen van alle mogelijke groeperingen te bezoeken en daar zijn folders en zijn boeken te verkopen. Zo ging ik met hem - om maar iets te noemen - naar een bijeenkomst van 'Vrienden en vriendinnen van het basisinkomen', naar een congres van het 'Spiritueel Platform Nederland' en van de 'Evert Vermeer Stichting'.

Hoe komt het toch, dat zijn WERELDPLAN zoveel jaren nodig heeft gehad om nu eindelijk de belangstelling te wekken van mensen, die het uit zichzelf in de wereld willen uitdragen en organiseren? Dat hangt niet alleen samen met Pieters bescheiden karakter, dat hem niet toestaat zijn plan en zeker niet zichzelf te promoten, maar ook met de veelzijdigheid van de levensfacetten die hij in het plan moest verenigen voordat het zowel aan ieders persoonlijke als aan het algemene belang kon voldoen. Hij is een geduldige zaaier geweest in al die jaren. Hij denkt ook nu niet de oogst te zullen binnenhalen, maar hoopt slechts het gewas uit zijn kiemplantjes te mogen zien opgroeien. Hij gaat ervan uit dat alles organisch moet ontstaan, dat niets door dwang tot stand kan komen. Iedere mens moet zich zelf

kunnen zijn, zijn mening over het plan kunnen vormen. Daar is tijd voor nodig. Daar is ook een ander besluitvormingssysteem voor nodig dan onze huidige democratie, zo zegt hij. Immers, daarin beslist een meerderheid over een minderheid, hetgeen betekent dat er altijd aan mensen tekortgedaan wordt. Hij stelt daarnaast de sociocratie, waarin beslissingen niet eerder worden genomen dan nadat iedereen persoonlijk heeft verklaard daar geen bezwaar tegen te hebben. Dit is Pieter ten Voeten uit: een individualist. Maar hij blijft niet bij zichzelf steken, hij probeert de onderliggende stroom van het bewustzijn, die hem met anderen verbindt, te bereiken en vandaaruit de ander. Door zichzelf heen zoekt hij de weg naar de ander.

Dat hij een aanhanger van de psychologie van Jung is, behoeft verder geen betoog. Hij is zich er overigens zelf heel wel van bewust, dat men gemakkelijk kan gaan denken, dat hijzelf ook op persoonlijke roem uit is door zijn kunstwerken in dienst van een groot menslievend plan te ruilen voor goederen en diensten voor de Stichting. Grinnkend zegt hij, als je hem hierop aanspreekt: "Dat is toch menselijk, dat er een zeker eigenbelang meespeelt. Op dit menselijke trekje heb ik mijn hele alternatieve economie gebaseerd. Iedereen ontvangt erin namelijk \$ 250,- met als enige plicht het systeem door de besteding ervan tot welzijn van de hele mensheid te laten draaien. Daarom heb ik mijn boek ook 'Het ideale eigenbelang'¹ genoemd."

Dat Pieter ondanks deze slimheid echter probeert zich zoveel mogelijk niet zelf op de voorgrond te plaatsen maar zich tot het uiterste in te spannen voor het WERELDPLAN, waarbij ieder wint en niemand verliest, merkte ik toen hij mij bij de eindredactie van zijn tijdschrift "Het ideale eigenbelang" (bescheiden 'bulletin' genoemd!) herhaaldelijk verzocht zijn naam zoveel mogelijk uit de tekst te schrappen. Tijdens gesprekken onderweg in de auto uitte hij ook zijn afkeer van de idolatrie rond mensen als Sai Baba en de Maharishi Mahesh Yogi. Dat er een standbeeld van Teilhard de Chardin voor de Universiteit van de Vrede in Costa Rica staat en men van plan is er een van Eleanore Roosevelt en Albert Schweitzer bij te plaatsen, vond hij ook maar zóó. Het is, dat deze mensen niet meer leven, maar anders...

Hoewel hij niet als zodanig is opgevoed en geen enkele geloofsrichting aanhangt, is hij overtuigd religieus en beschouwt hij iedere mens als zijnde op weg naar het boven-ik van de geest, ieder in zijn eigen stadium van evolutie. Alles gebeurt niet dankzij mens of God, maar door de harmonie in hun samenspel. Hij probeert goed naar zijn innerlijke stem te luisteren en voelt een grote verantwoordelijkheid om daaraan ook gevolg te geven. Toen wij elkaar voor het eerst ontmoetten en ik hem

¹ Pieter Kooistra "Het ideale eigenbelang - een UNO-Marshallplan voor alle mensen" is verkrijgbaar bij uitgeverij Kok Agora te Kampen onder ISBN nr. 90-391-0574-x en in iedere boekhandel of rechtstreeks bij de Stichting UNO-inkomen voor alle mensen, Waalbandijk 8, 4064 CB Varik, tel.: 03445-1953, fax 03445-2536

over mijn persoonlijke beleving van het christendom vertelde, zoals ik dit verwoord vind bij Teilhard de Chardin, zat hij herhaaldelijk peinzend te knikken, alsof hij veel van zichzelf daarin herkende. In ieder geval vind ik zijn 'inspanning voor eenheid in verscheidenheid' typisch teilhardiaans, zoals ook zijn verantwoordelijkheidsbesef voor het welzijn van de mensheid in zijn verbondenheid daarmee. Het bleek trouwens, dat er ook veel teilhardianen tot de adherenten van zijn WERELDPLAN behoren.

Toch meen ik een licht verschil tussen ons te bespeuren. Hij gaat meer door zijn zelfkennis naar de ander - zoals Jung - ik probeer meer door de ander naar mezelf toe te groeien - zoals Teilhard. Dat verklaart misschien ook, dat hij een grotere voorliefde heeft voor Oosterse filosofieën en spirituele stromingen dan ik, die mede door mijn studie germanistiek meer op het westen en op het christendom gericht ben. Jung en Teilhard hadden - zoals het stuk van Paul Revis in drie afleveringen van GAMMA zal laten zien - in hun kosmische beleving van de schepping veel gemeen, zij verschilden slechts in de richting van hun denken. Als wij deze verschillende richtingen grafisch in één lijn zouden weergeven, vormden zij waarschijnlijk een cirkel.

Hoe moeilijk het 'WERELDPLAN Voor Alle Mensen' organisatorisch ook te verwezenlijken zal zijn, de onderliggende denkrichtingen van Jung en Teilhard, die het Oosten en het Westen verzoenend met elkaar verbinden, zijn naar mijn diepste overtuiging een goed kompas om in het derde millennium op te varen en te zorgen dat de cirkel van onze aardbol niet uiteenspat, maar een gaaf denkraam gaat vormen, waarin wij ons allen in al onze verscheidenheid één en veilig kunnen voelen.

Jung en Teilhard de Chardin - Voorlopers van de Nieuwe Tijd

Paul Revis

De mensheid staat op de drempel van een nieuwe tijd. In het begin van deze eeuw begon het statische wereldbeeld, waarin causaliteit het sleutelwoord was, af te brokkelen. De mens blijkt niet langer een randverschijnsel in een kosmisch krachtenspel te zijn, maar een centraal gegeven in een geheel waarin alles met alles schijnt samen te hangen. Als zich diep ingrijpende veranderingen in de geschiedenis van de mensheid voltrekken, zijn er altijd 'pioniers van de geest' die deze veranderingen voorbereiden en die soms al een grootse visie op de toekomst hebben. Jung en Teilhard de Chardin waren zulke pioniers en zoals Teilhard een gedurfde visie ontwierp op de ontwikkeling van de mensheid als geheel, zo ontwierp Jung een gedurfde visie op de ontwikkeling van de mens als individu. Voor de lezers van *GAMMA* zal Teilhard voldoende bekend zijn, maar Jung is dat wellicht nog niet. Laten we daarom van deze laatste eerst iets vertellen over zijn leven en werk, vervolgens een korte samenvatting geven van zijn theorieën om daarna in te gaan op een vergelijking met Teilhard.

Leven en werk

Carl Gustav Jung werd in 1875 geboren in Kesswil in het Zwitserse kanton Thurgau aan het Bodensee. Hij was het oudste kind van de predikant Paul Jung en Emilie Jung-Preiswerk. Er wordt nog een zusje - Gertrud - tien jaar later geboren, maar in feite groeit Jung op als een eenzelve, enig kind. Met een begrip uit zijn eigen psychologie kan men hem karakteriseren als uiterst introvert. Deze eenzelve werd nog versterkt doordat het huwelijk tussen zijn ouders niet gelukkig was. De vader was in zijn geloof vastgelopen en ervoer zijn predikantenambt als een zware last. Er hebben veel theologische twistgesprekken plaats tussen vader en zoon, waardoor vervreemding tussen hen optreedt. Toch voelt Jung zich het meest geborgen bij zijn vader. Later zal hij de diagnose van een vadercomplex - eveneens een term uit zijn eigen psychologie - afwijzen, daarentegen wél een moedercomplex toegeven.

Jung ervaart zijn moeder min of meer als 'grijselig'. Ze heeft een zekere paranormale gevoeligheid en geeft voortdurend abrupte oordelen en adviezen, die - ofschoon ze de spijker op de kop slaan - de jonge Carl keer op keer van zijn stuk brengen door het ontbreken van iedere argumentatie. Jung gaat medicijnen studeren en specialiseert zich als psychiater. In 1907 komt het eerste contact met Freud tot stand. Freud ziet van meet af in Jung zijn opvolger. Jung heeft echter vanaf de aanvang zijn bezwaren tegen de dan nog jonge psychoanalyse. Het voornaamste geschilpunt - waarop ook de vriendschap in 1913 zal stuklopen - is dat van de seksualiteit. Freud wilde alle drijfveren en instincten in de mens herleiden tot één oerdrift: de *libido sexualis*. Hiermee kon Jung zich niet verenigen. In zijn autobiografie schrijft hij: "Ik herinner mij nog levendig hoe Freud tot mij zei: 'Mijn beste Jung, belooft me dat je de seksuele theorie nooit ontrouw zult worden.

Zij is de quintessens. Wij moeten er een dogma van maken, een onwrikbaar bolwerk'. Enigszins verwonderd vroeg ik: 'Een bolwerk...waartegen?', waarop hij antwoordde: 'Tegen de zwarte modderstroom...(hier aarzelde hij even) van het occultisme.' (...) Zonder het toentertijd geheel te begrijpen had ik het doorbreken van onbewuste religieuze factoren bij Freud meegemaakt. (...) Freud, die steeds met klem op zijn irreligiositeit had gewezen, had voor zichzelf een dogma opgesteld, of liever, in plaats van de verloren god een ander gebiedend beeld namelijk dat van de seksualiteit geschoven."

Na de breuk met Freud begint voor Jung een tijd van desoriëntatie. De geestelijke verwarring brengt hem op de rand van een psychose, maar hij slaagt er door zelfanalyse in zich weer op de been te helpen. Daarna volgen gelukkiger jaren, waarin hij reizen onderneemt naar culturen, zoals die van Noord-Afrika, Kenya en Oeganda, de pueblo-indianen en India. Evenals Freud verwerft hij zich een internationale spreekkamer, waar de mensen hem om hulp en raad komen vragen. In 1961 sterft hij in zijn huis te Küsnacht aan het meer van Zürich.

Samenvatting van zijn theorieën

Evenals Freud is Jung een dieptepsycholoog, d.w.z. dat in hun psychologie de verhouding tussen het bewuste en het onbewuste van de mens centraal staat. Het bewuste is dat deel van de psyche, dat onder controle van het Ik staat. Het Ik is in het centrum van het bewustzijn, dat beslissingen neemt, maar dat ook luistert naar het onbewuste. Zo is de grammaticale betekenis van het zinnetje: 'ik droom', actief, maar de psychologische betekenis is passief: de droom overkomt mij. Ik kan niet zómaar (zonder hulpmiddelen) bepalen dat ik droom en nog veel minder wát ik droom. De term onbewust is in zoverre misleidend, dat het lijkt alsof naast het ik een tweede subject bestaat. Dat is niet waar: *hetzelfde* subject dat in waken- de toestand beslissingen neemt, kan in slapende toestand dromen registreren.

Freud ontdekte het - door Jung genoemde - persoonlijk onbewuste. Dit bestaat uit alle vergeten gebeurtenissen uit iemands individuele leven. Het kan ook gaan om verdrongen gebeurtenissen, die zó pijnlijk zijn, dat ze als het ware 'met geweld' vergeten zijn. Dat kan bijvoorbeeld gebeuren met concentratiekampervaringen. De therapie bestaat dan uit het weer bewust maken van deze ervaringen met het doel het rouwproces tot zijn recht te laten komen.

Jung voegt aan het persoonlijk onbewuste nog een dimensie toe: het collectief onbewuste, dat niet individueel verworven is, maar overgeërfd. De determinanten van dit collectief onbewuste vormen de *archetypen*, en daarmee zijn we beland bij het meest centrale begrip in Jungs psychologie. Het was Jung opgevallen dat in de dromen en fantasieën van zijn patiënten dezelfde motieven opdoken als in de sprookjes en mythen van de wereldliteratuur. Aanvankelijk noemde Jung deze motieven oerbeelden (een term, ontleend aan Jacob Burckhardt). Het begrip oerbeeld houdt in dat we de beelden van dromen, sprookjes en mythen kunnen

reduceren tot steeds weer terugkerende grondpatronen. Zo'n grondpatroon - weliswaar gestyleerd en schematisch - kunnen we ons ook nog als een beeld voorstellen: het zogenoemde oerbeeld of archetypische beeld, nog niet Jungs latere begrip archetype, namelijk de *a priori* gegeven mogelijkheid tot deze beeldvorming.

Enkele voorbeelden van oerbeelden of grondpatronen in sprookjes

Een element dat in alle sprookjes zit, is het kwade, het slechte. Dit element is internationaal: of het nu sprookjes betreft uit China, uit Europa, uit het Andesgebergte: overal een heks, een draak, een slang, een duivel, een boze tovenaer enz. Jung noemt dit grondpatroon van het kwaad: het archetype van de Schaduw.

Een ander element dat in vele sprookjes zit is de man-vrouwverhouding: de prins die na vele beproevingen trouwt met de prinses. Ook dit moeie is internationaal. Jung noemt dit de archetypische verhouding van Anima en Animus. (De Anima is het onbewuste beeld dat de man van de vrouw heeft. De Animus is het onbewuste beeld dat de vrouw van de man heeft.)

Jung toonde aan dat deze gemeenschappelijke grondstructuren niet overgeleverd zijn door de traditie, b.v. migratie of taalbeïnvloeding. Hij toonde aan dat deze structuren *niet* door uiterlijke omstandigheden worden aangebracht. Later ontdekte Jung dat het oerbeeld of archetypische beeld nog niet het archetype zelf is. Achter alle symboliek gaat een vormgevend principe schuil, dat onafhankelijk van tijd en plaats kan optreden. Jung vergelijkt dit principe met "(...) het assensysteem van een kristal, dat de kristalvorming in de moedervloeistof als het ware preformeert, zonder zelf stoffelijk te zijn."² Jung geeft heel nauwkeurig aan, dat het archetype zelfs niet vergeleken mag worden met het assensysteem van een bestaand kristal.³ Dit systeem kan b.v. groot of klein zijn. Het archetype kan slechts vergeleken worden met de onveranderlijke geometrische verhoudingen.⁴ Het is dus een *a priori* gegeven mogelijkheid.

Het meest centrale archetypische motief dat Jung gevonden heeft is het Zelf. Om te begrijpen wat hieronder verstaan wordt, kunnen we allerlei samenstellingen zoeken met het woordje zelf: zelfvertrouwen, zelfspot, zelfopvoeding, zelfontplooiing, zelfovergave, zelfbewust, zelfkennis, zelfkritiek, zelfstandigheid, zelfverwerkelijking enz. Vervolgens kunnen we proberen om al deze samenstellingen onder één noemer te brengen. De kwaliteit die alle genoemde kwaliteiten omvat is wijsheid. Dit is het kenmerk van de gerijpte mens, die zichzelf gevonden heeft.

² *Gesammelte Werke*, Olten und Freiburg i. Br. 1976 - in het vervolg afgekort: G.W. - deel IX - I, p. 95.

³ G.W. VIII, p. 340⁵

⁴ G.W. IX - I, p. 95 - 96.

Het proces van rijping dat hiertoe moet leiden, noemt Jung het individuatieproces. Hij onderscheidt daarin een aantal fasen. Deze fasen heeft Jung gevonden doordat hij als therapeut met mensen te maken kreeg, die op verschillende niveaus van dit proces waren vastgelopen. Op de eerste plaats kreeg Jung te maken met mensen die een te zwak Ik hadden. In plaats van een Ik ontmoette Jung verschillende sociale rollen. Deze mensen hadden geen eigen mening, geen eigen gevoelens, geen eigen wil, maar leefden maar wat men dacht, men voelde, men wilde. Zij stonden onder - wat Heidegger noemt - de "dictatuur van het men". Om hen een sterker Ik te geven, moest Jung zoveel mogelijk inhouden uit het persoonlijk onbewuste maken. Lukte dit, dan was de eerste fase in de individuatie, die men kan karakteriseren als het *leerlingstuk* doorlopen.

Op de tweede plaats werd Jung geconfronteerd met mensen die hun schaduw op anderen projecteerden. Deze mensen moesten tot het inzicht gebracht worden dat niet anderen steeds de schuld dragen, maar dat zijzelf ook schuldig zijn. Lukte het om dit zondebokmechanisme te doorbreken, dan was de tweede fase doorlopen, die Jung zelf karakteriseert als het *gezellenstuk*.

Op de derde plaats werd Jung geconfronteerd met de archetypische Anima-Animusverhouding. In het gerijpte individu moet, populair gezegd, een 'inwendig huwelijk' plaatsvinden. De mens moet 'heel' worden, dat betekent dat ook binnen het individu een verbinding moet worden aangegaan tussen mannelijke en vrouwelijke aspecten. Dit doel, dat Jung het Zelf noemt, is nooit volledig te bereiken en als zodanig hypothetisch omdat wij nooit de heks of draak in ons (de schaduw) volledig overwinnen en evenmin de verbinding tussen Prins en Prinses (tussen Anima en Animus) volledig tot stand brengen. In de mate echter dat er een verbinding ontstaat, doorloopt de mens de laatste fase van het individuatieproces, een fase die Jung gekarakteriseerd heeft als het *meesterstuk*.

Vergelijking tussen Teilhard en Jung

1. Zowel Teilhard als Jung wijzen de mensheid een weg naar een toekomst van steeds meer bewustwording. Teilhard schetst deze weg vooral aan de hand van de menselijke soort. Jung tekent deze weg vooral binnen het menselijk individu. In hun eigen termen: Teilhard schetst de weg van biosfeer naar noösfeer, terwijl Jung vooral bezig is met het individuatieproces. De mens is enerzijds een sociaal wezen, anderzijds een individu. Deze twee aspecten vormen een spanningsveld, een antinomie. Men kan ook zeggen dat Teilhards levenswerk zich voornamelijk concentreert op het sociale aspect (in jungiaanse termen: zich meer kenmerkt door een extraverte gerichtheid), terwijl dat van Jung zich vooral richt op het individuele aspect (zich meer kenmerkt door een introverte gerichtheid). Het gaat echter om accenten: geen van de twee heeft de andere pool in deze antinomie over het hoofd gezien. Bij Teilhard blijkt dat duidelijk uit de manier waarop hij het ontstaan van de mens en de ontwikkeling van de noösfeer beschrijft. Wat het ontstaan van de mens betreft, Teilhard spreekt liever over het ontstaan van het denken. Dit

is namelijk op de eerste plaats een psychische gebeurtenis en geen anatomische. Wanneer het dierlijk bewustzijn omslaat in zelfbewustzijn, wordt de mens geboren.

Door dit verschijnsel werd ook Jung getroffen toen hij op expeditie was in Afrika. Hij schrijft daarover in zijn autobiografie het volgende: "Tot aan de verre horizon zagen wij enorme kudden: gazellen, antilopen, gnoes, zebra's, wrattenzwijnen enzovoorts. Langzaam stroomden de kudden voort, grazend, knikkend met de koppen - nauwelijks vernam men de droefgeestige roep van een roofvogel. Het was de stilte van het eeuwige begin, de wereld zoals zij van oorsprong af was geweest, in de staat van niet zijn, want tot voor kort was er niemand geweest die wist dat dit 'deze wereld was'. Ik verwijderde mij van mijn metgezellen tot ik hen niet meer kon zien en het gevoel had alleen te zijn. Nu was ik de eerste mens die zag dat dit de wereld was, maar niet wist dat hij haar op dit moment had geschapen. Ik besepte hier de overweldigende kosmische betekenis van het bewustzijn".⁵

Eigenlijk wordt hier een veel reëlere benadering gegeven van wat Jung doorgaans 'het onbewuste' noemt. Het gevaar van deze term is dat ze ons suggereert dat er 'onbewust' een tweede 'ik', een tweede persoon in ons huist. De elementenpsychologie - en daarmee het reductiemodel waarbij het geheel wordt herleid tot zijn onderdelen - zou dan nog steeds niet overwonnen zijn. De totaliteitspsychologie heeft juist aangetoond dat de mens een eenheid is en dat het bewustzijn geen onderdeel maar een *aspect* van die eenheid is. Het onbewuste is eigenlijk het niet *reflexief* bewuste. Het vormt de wortels van de reflectie die reiken tot in het dierlijk bewustzijn.

Wat de ontwikkeling van de noösfeer betreft, ook hier heeft Teilhard een scherp oog voor de betekenis van het individuele. We geven hier het volgende citaat: "In geen tijdperk der geschiedenis is de mens zo goed uitgerust geweest (...) om haar menigten te ordenen. (...) Het miljoen in pelotons, op de paradeplaatsen; het gelijkgeschakelde miljoen in de fabriek, het gemotoriseerde miljoen ... En dat alles loopt in het communisme en het nationaalsocialisme uit op de afschuwelijkste kettinggang! (...) het grote menselijke apparaat is gemaakt om (...) een overdaad aan geest voort te brengen. Als het niet functioneert, of liever als het niet alleen maar materie verwekt, dan werkt het dus in de verkeerde richting..."⁶

Niet alleen bij het ontstaan van het denken, maar ook bij de organisatie van de noösfeer treedt een bewustzijnsverhitting op. Daarbij laten de menselijke personen zich uiteindelijk niet organiseren rond een 'iets', maar enkel rond een 'Iemand' die uiteraard het gewone persoonlijke te boven gaat: een Supra-Persoon. De liefde, die

⁵ C.G. Jung, *Herinneringen dromen gedachten*, Arnhem 1963, p. 236-237.

⁶ P. Teilhard de Chardin, *Het verschijnsel mens*, op. cit. p. 213-214.

Teilhard karakteriseert als een 'kosmische smeltenergie', kan zich niet geven aan iets anoniems. Het hypothetische Punt Omega kunnen wij ons voorstellen als een Persoon, al is het zeker meer dan dat! Door de convergerende werking van Omega wordt niet alleen al het bewustzijn van de noösfeer geïntensiveerd, maar ook het bewustzijn van ieder individu.

Dit proces van personalisatie beschrijft Teilhard op verrassend jungiaanse wijze: "Het 'Ik' dat slechts blijft leven door steeds meer zichzelf te worden, naarmate het al het andere tot 'zich' maakt."⁷ Met instemming citeert Teilhard de Engelse bio-chemicus J.B.S. Haldane: "Wanneer de samenwerking van enige honderden miljarden cellen in de hersenen ons vermogen tot bewustzijn bewerkt, wordt het denkbeeld van een samenwerking van geheel de mensheid, of van een deel, welke leidt tot wat Comte het grote bovenmenselijke Wezen genoemd heeft, aanmerkelijk meer aannemelijk."⁸

Boven schreven wij reeds dat de aarde een denkend hoofd wordt, waarvan de menselijke individuen de hersencellen vormen. Welnu: denken gebeurt altijd vanuit een centrum. Met de 'verhitting' van de individuele bewustzijnscentra treedt ook een convergentie naar een Super-Centrum op.

Op dit punt stappen we over naar Jung. Het individuatieproces, zoals hij dat beschreven heeft, is wezenlijk een bewustwordingsproces. Het individu komt tot een hogere eenheid wanneer het zich meer bewust wordt van zichzelf. Jung waarschuwt echter voor het volgende: "Ik zie echter steeds weer, dat het individuatieproces met de bewustwording van het Ik verwisseld en daarmee het Zelf geïdentificeerd wordt, waaruit natuurlijk een heilloze begripsverwarring ontstaat. (...) Het zelf echter omvat oneindig veel meer dan enkel een Ik, zoals de symboliek van oudsher bewijst: het is evenzeer hij of de anderen als Ik. Individuatie sluit de wereld niet uit, maar in."⁹

We zien hier een duidelijke parallel met Teilhard. Bewustwording kenmerkt zich door twee aspecten: bewustwording van ons individuele en sociale menszijn. Jung verwijst herhaaldelijk naar de alchemisten die benadrukken dat de microkosmos (= de psyche van het individu) en de macrokosmos verenigd moeten worden in de *unus mundus*.¹⁰ Ook verwijst Jung naar de mystieke traditie waarin eveneens de eenheid van binnen- en buitenwereld beleefd wordt. God heet er bijvoorbeeld: "De Grond van mijn grond." (Jan Luyken).

⁷ Op. cit., p. 141.

⁸ *The Inequality of man*, London 1937, p. 112.

⁹ G.W. VIII, p. 252.

¹⁰ Cfr. G.W. XIV-II, p. 312 e.v.

2. Typisch is ook de parallel die er bestaat tussen de begrippen Omega en Zelf. Teilhard zegt uiteindelijk dat hij in Omega Christus ziet.¹¹ Een enkele keer gebruikt hij zelfs de term Zelf in *brahman* voor Christus-Omega.¹² Voor Jung is Christus het belangrijkste symbool van het Zelf.¹³ Wel maakt hij daarbij de restrictie: voor de westerse mens.¹⁴ Voor hindoes ligt het Zelf in Brahman, voor boeddhisten in Dharmakaya (= het lichaam van Zijn) en voor de taoïsten in Tao. Zoals gezegd, zowel voor Teilhard als voor Jung bestaat de toekomst van de mensheid uit steeds meer bewustwording. Ook over de vraag waar dit bewustwordingsproces op uitloopt zijn beiden het eens.

3. Een derde punt van overeenkomst ligt in de bepaling van dit einddoel. Hier zijn zowel Teilhard als Jung uiterst voorzichtig. Beide onderzoekers zijn vóór alles hartstochtelijke empirici die feiten willen vaststellen en hun ervaringen willen raadplegen. Theorievorming komt voor hen op de tweede plaats. Jung betuigt bijval aan een criticus van zijn werk die schreef: "*Facts first and theories later is the keynote of Jung's work. He is an empiricist first and last.*"¹⁵ Ook de priester Teilhard wil geen theologie of metafysica bedrijven, maar zich als natuurwetenschapper streng onderwerpen aan de discipline van zijn vak. Dit blijkt bijvoorbeeld uit de inleiding van *Het verschijnsel mens*: "Tot juist begrip van dit boek het volgende: men leze het niet als een metafysische studie, en zeker niet als een theologische verkenning; dit boek is alleen en uitsluitend een natuurwetenschappelijke verhandeling en als zodanig dient het gelezen te worden. Trouwens daarop wijst de titel; alleen het *verschijnsel*, niets meer, maar ook *niets minder*."¹⁶

De empirische discipline legt *zoveel mogelijk* de plicht op van een "*exclusion de la transcendance*". Zoveel mogelijk... want een criticus zal onmiddellijk opwerpen dat de begrippen Omega en Zelf geen feiten zijn die aan de ervaring zijn ontleend. Toch heeft deze criticus maar ten dele gelijk. Deze begrippen zijn niet louter speculatief, maar ontstaan uit extrapolaties; dat wil zeggen, de convergenties die men empirisch waarneemt trekt men door naar een punt waar zij samenkomen. Zo heeft Teilhard de convergenties van de noösfeer doorgetrokken naar Omega en zo heeft Jung de krachten waardoor de persoon, het Ik herboren wordt, doorgetrokken naar het Zelf.

Toegegeven, extrapoleren is geen empirisch waarnemen, maar het behoort wèl tot de bagage van de moderne wetenschap. Het atoom en alle subatomaire deeltjes zijn geen brokjes materie die wij kunnen waarnemen: het zijn extrapolaties!

¹¹ *Het verschijnsel mens*, op. cit., p. 245 e.v.

¹² Cfr. C. Cuenot: *Teilhard de Chardin*, Utrecht 1967, o.a. p. 66, 67, 151.

¹³ G.W. IX-II, p. 46 e.v.

¹⁴ M. SERRANO: *De hermetische cirkel*, Rotterdam 1975, p. 67.

¹⁵ G.W. XI, p. 658.

¹⁶ *Het verschijnsel mens*, op. cit., p. 16.

Daarmee wordt het terrein van de metafysica (nog) niet betreden. Extrapoleren is geen speculeren. Teilhard en Jung vertonen dus in hun kennistheoretische vooronderstelling - eenvoudiger gezegd: in hun methodiek - eenzelfde aanpak.

4. Tenslotte geven wij nog een vierde grote overeenkomst: beiden zijn overwinnaars van het rationalisme. Beiden staat voor ogen dat het geluk van de mens en van de mensheid gelegen is in een toenemend bewustwordingsproces. Maar het zou een rationalistische opvatting zijn als we dit bewustwordingsproces alleen maar zagen als een toename van geheugenkennis en van logisch redeneren. Integendeel: deze functies worden steeds meer overgenomen door de computer. In zijn bewustwording scheidt de mens steeds meer hulpmiddelen, maar hij mag zelf geen robot worden, het schrikbeeld waar de huidige *sciencfiction* nog in gevangen zit.

(wordt vervolgd)

DE EED VAN PROMETHEUS

opgetekend door E.PI. Meethuis

J. W. Richter

Inleiding

Een groot gedeelte van de wereldomspannende problemen kunnen slechts met behulp van technici, ingenieurs en wetenschappers worden opgelost. Zij zijn de beschermers van ons welzijn en bestaan. De vroegere band en gemeenschappelijke wetenschappelijke taal Latijn is echter verdwenen en het aanzien van de technici en ingenieurs is sterk gedaald. Hun samenwerking heeft plaatsgemaakt voor een hevige concurrentie. Een ethisch contract, zoals dat in de medische beroepen al 2500 jaar geleden is ingevoerd, kan daarin verandering brengen. Een eed van Hippokrates voor technici, ingenieurs en wetenschappers is wellicht onze laatste kans de komende stormvloed te keren.

De doos van Pandora

In de Griekse mythologie schiep de goede titanenzoon Prometheus de man en de vrouw uit de rode klei van Panopea, maar zonder ziel waren zij levenloos. Met hulp van Pallas Athene stal hij daarom het hemelse vuur, bracht het naar de aarde en blies zijn schepselen daarmee leven in. Maar de mensen waren nog steeds onbeholpen en kwamen om van honger en kou. Uit medelijden met zijn kinderen haalde Prometheus ditmaal het eeuwige vuur naar de aarde. Daardoor ontstak de oppergod Zeus in toorn. Hij besloot de mensheid zwaar te straffen en stuurde een liefelijk, maar levenloos meisje naar de mensen. Deze dame met de naam Pandora bracht een geschenk voor de mensheid mee in een gesloten doos. Zij mocht in het huis van Epimetheus wonen, de broer van Prometheus.

Prometheus had zijn broer gewaarschuwd vooral geen geschenken van de goden aan te nemen. Helaas won de nieuwsgierigheid het op een dag van het verstand en opende Epimetheus de geheimzinnige doos. Met een geweldig tumult schoten oorlog, terreur, ellende, ziekten, zorgen, misoogsten en een hele stal vol andere problemen de wereld in, totdat Pandora vol schrik het deksel dichtgooid. Slechts één gave van de goden was achtergebleven. Deze smeekte ook te worden vrijgelaten. Haar naam was Hoop, en toen Pandora de doos angstig nogmaals opende, vloog de Hoop onhandig fladderend als een sneeuwwitte vlinder naar buiten

De eed van Prometheus

Zeus raakte echter ook vertoornd op Prometheus. Hij schreef enkele zinnen met zijn ganzeveer op papier en riep Hermes bij zich. "Gewiekste bode der goden", sprak hij, "Prometheus speelt met het vuur en het aan mij toegewijde eikenwoud is kurkdroog. Daal af naar de aarde en breng hem deze droom. Ga nu, bij Zeus !" En Hermes, de gevleugelde, aarzelde geen ogenblik, maar ijlde naar Prometheus, die samen met zijn broeder naast het alchemistenvaatwerk sluimerde. De volgende dag schreef Prometheus - na te zijn ontwaakt en nog beneveld door de vroege

Griekse zomerzon - zijn bedenkensel op met het ontwerp voor het menselijk geweten. Daar lag de droom nu voor Prometheus op tafel, de blauwe inkt nog nat van de geboorte. Zij sloeg haar ogen op naar haar vader en Prometheus sprak, terwijl hun ogen zich verenigden:

"Welkom, mijn dochter. Ik ben je vader Prometheus, maar je moeder is de mensheid.

Wij hebben jou eeuwenlang gedragen, onbewust, terwijl jij sluimerde in onze wil.

Nu word je een gevleugelde gedachte, gekoesterd en bemind voor alle tijd.

Jij zult onze harten verwarmen, in onze jeugd en in ons avondrood.

Welkom, mijn kind."

En zij sloot haar ogen weer, dromerig, misschien ook dromend. En droefenis vervulde Prometheus' hart, want hij wist, dat zij hem spoedig zou verlaten. Maar hij zei tot zichzelf:

Zij is je dochter, zij zal haar weg vinden.

En sinds die dag heet zij de 'Eed van Prometheus'. De schepper voorzag zijn schepselen van dit nieuwe geweten, maar zij wisten het nog niet.

Het nieuwe geweten

Het idee voor de Eed van Hippokrates voor de technici, ingenieurs en wetenschappers ontstond tijdens een vakantie in Nederland, in de zomer van 1993. Op de rede las ik tussen de vaartochten in een aantal afleveringen van het tijdschrift *Der Spiegel*, een apocalyptische maar noodzakelijke lectuur. De lange reeks opeenvolgende nummers vormden een indringende processie van misdaden tegen de mensheid en de natuur. Een dagtocht bracht ons naar Vlissingen. Rusteloos liep ik door de binnenstad en kocht een aantal boeken op de tweede verdieping van een boekhandel. An Wang's *Lessons* lag in de uitverkoop, en *Wie is er bang voor Big Blue*, maar de inhoud kon mij niet werkelijk boeien. Natuurlijk nam ik de kans waar, weer eens Nederlands TV-programma's te bekijken en zo bladerde ik door de ontelbare kanalen. Op het beeldscherm verschenen werklui, ontslagen op 46-jarige leeftijd, vluchtelingen uit postzegellanden, moedeloze studenten en grijze panters, mompelend, dat iemand eens iets moest doen... En op een late namiddag had ik een nachtmerrie.

Voor mijn ogen verscheen de besneeuwde bergketen rond Moermansk en het zwarte, sombere water van de haven. Een aantal oude, zwarte duikboten vormde een rij dode walvissen aan de waterrand en kernreactoren lagen als ingewanden open in de zeelucht. Temidden van de wrakken aan de kade stond een oude hijskraan, die een onduidelijk en duister object bewoog. De haak vertoonde

breuksporen: na het sluiten van de staalfabrieken kon zij niet meer worden vervangen. De grijze kraanmachinist nam nog een slok wodka en vertelde terloops, dat hij nog even een aantal gevechtssladingen in deze boot moest zetten. Ik hoorde iemand in de verte zeggen: "Mijn God, laat mij hier niet in de steek".

In een andere scene trad de kapitein van de duikboot op, een vriendelijke, bescheiden jongeman. Na het sluiten van de admiraliteit voelde hij zich alleen op de wereld. Hij wist niet, wie hem orders stuurde. Maar paraat was hij! Trots liet hij zijn schip zien. Hij opende alle dertig luiken van de raketsilo's. Een reporter op de achtergrond verklaarde, dat de Amerikanen ons vanuit de ruimte nauwkeurig observeerden en dat zij de strategische luchtvloot onmiddellijk konden alarmeren. Ik zag de B52-bommenwerpers al binnen enkele minuten opstijgen en voelde het koude angstzweet op mijn voorhoofd verschijnen. Maar de kapitein liet de luiken weer sluiten en wij daalden af in de diepte van de duikboot. In de ontspanningsruimte van het schip stond een ontbladerde, naakte boom voor een helder verlichte berg, de Fuji. Twee vogeltjes vlogen kwetterend in het rond. De kapitein verduidelijkte, dat deze ter indicatie van de zuivere lucht in de scheepsromp nodig waren. Op dat moment leek hij opvallend op kapitein Nemo, en tevergeefs zocht ik naar een orgel op de achtergrond. Mijn ogen dwaalden daarbij verder naar de kade, het water, de bergen en plotseling was de film ten einde. Ik werd wakker, en besefte met een schok, dat ik geen droom, maar een documentaire had gezien. Als in een spiegel toonde zij mij het einde van de technologische eeuw en dit einde was troosteloos, erger dan Moermansk in de winter.

De grenzen van de technologie

Wij zelfbewuste mensen denken weleens, dat wij het hoogtepunt van de scheidingsvormen. Dit ideale schepsel zou eerlijk, toegankelijk, bescheiden, intelligent en efficiënt in één persoon zijn. Maar zelfs mensen als Moeder Teresa en Mahatma Gandhi vertonen zwakke eigenschappen. En vergeleken bij deze coryfeeën zijn we allemaal kreupele zielen, slechts staande gehouden door een ondoorzichtige verzameling wetten en religieuze voorschriften. In een groep komen de zwakke kanten van de individuen meer naar voren en krijgen de sterke kanten vaak geen kans. Zo nemen wij samen veel meer van de natuur dan de goddelijke balans toestaat en toch zijn we ontevreden, hongerig naar meer. In de laatste vijftig jaar wordt de mensheid sterker dan ooit geconfronteerd met een aantal vraagstukken, die in *Grenzen aan de Groei*¹⁷ zo indringend zijn beschreven; de vraagstukken van:

- * de overbevolking en vruchtbaarheidsbeperking
- * de wereldoorlogen en andere sociale vormen van instabiliteit
- * de ABC(-wapens= het atomaire, biologische en chemische wapentuig)
- * de productie en distributie van energie voor miljarden mensen

¹⁷ Dennis L. Meadows *The limits to Growth*, New York 1972.

- * de productie en distributie van voedsel voor miljarden mensen
- * de verspilling en het misbruik van watervoorraden
- * de toename van de harde zonnestraling en van nucleaire straling
- * de vernietiging van natuurgebieden zoals oerwouden
- * de gevaren van nucleaire technologie
- * de thermische instabiliteit en een aantal kleinere vraagstukken zoals:
- * de genen-technologie
- * de vivisectie
- * de euthanasie
- * de recente en toekomstige vervuiling

De kortzichtige mens

Voor de mens zijn dit geen wezenlijk nieuwe zaken. Ook in een verder verleden had iedereen zijn pakket bedreigingen, zoals wilde dieren, de pest, tuberculose, koorts, vuur, misoogsten en bandieten. De evolutie heeft hem geleerd kalm te blijven, zolang het probleem op een afstand van minstens 100 meter of een week tijds blijft en niet al te snel op hem toekomt. Hij neemt het probleem pas waar, als het direct voor hem staat. En zo komt het, dat wij ons zonder opwinding de volgende bladzijde in het apocalyptische logboek van een interplanetair ruimtevaartuig in het jaar 25993 n.C. kunnen voorstellen:

"Wij landden in een gebied met het laagste stralingsniveau in Australië, op een grondstuk met de resten van een omheining. Er zijn geen tekenen van leven meer, maar duizenden jaren geleden moet er een weelderig planten- en dierenrijk hebben bestaan. Het dierenrijk varieerde toen van enorme lichamen met kleine hersenen tot tengere lichamen met geweldige hersenen. Het grote lichaam met de kleine hersenen heette 'krachtige hagedis' of dinosaurus. De tengeren met het geweldige brein noemden zichzelf 'Mensen met gigantische hersenen' of dinencephaloiden. Deze mens was de laatste grotere diersoort op aarde. Alle mededingers waren uitgeschakeld. Ondanks het grote denkvermogen was hij niet in staat geweest een aantal belangrijke variabelen in het bestaan te beheersen, zoals verspilling en verbruik. De bevolkingstoename had hij in toom gehouden door oorlogen, waarin hij een groot aantal soortgenoten doodde, gedeeltelijk met behulp van nucleaire explosies. Deze mensen bouwden buitengewoon goede werktuigen en schiepen zelfs kunstmatige hersenen. Dit kunstmatige brein hielp hun echter niet bij de oplossing van de fundamentele problemen en bracht hen zelfs dichter bij de afgrond. Uiteindelijk vernietigde de mens zijn leefomgeving voorgoed doordat hij de toename van het stralingsniveau niet wist te verhinderen. Het gevolg was een snelle afname van de plantengroei en ... hongersnood. Het onheil begon in de poolstreken, waar de harde zonnestraling de dampkring binnendringt. Het Australische continent werd na een aantal mislukte oogsten verlaten. Afrika en Zuidoost-Azië werden getroffen door

een geheimzinnige ziekte; de bevolking stierf er geluidloos. Tenslotte trok het leven zich ook uit de noordelijke gebieden terug en bleef er slechts een smalle gordel ten noorden van de evenaar over. De grimmige strijd om de laatste bladeren en vruchten moet in wanhoop en in bittere doodsnoed zijn geëindigd. Er zullen nog vele eeuwen verlopen voor er nieuwe biosfeer ontstaat."

Verantwoordelijkheid

Ingenieurs en wetenschappers dragen de verantwoordelijkheid voor onze huidige situatie. Zij hebben er in belangrijke mate toe bijgedragen, dat de jaarlijkse bruto-productie vanaf 1900 met de factor honderd kon toenemen en thans een waarde heeft van 20.000 miljard dollar. Wetenschappers vormen ideeën uit het duister en ingenieurs scheppen voorwerpen uit het niets. In de meeste zaken die tegenwoordig worden uitgevonden zit wel een geringe hoeveelheid zwaar giftig materiaal en de productie ervan vereist een grote toevoer van energie. Dat is op laboratoriumschaal geen probleem, maar op grote schaal wordt het bedenkelijk. De uitvinder is al blij, als iemand hem voor zijn idee wil betalen, en zal zelfs op verzoek het thema bijverschijnselen niet aansnijden. In vele gevallen neemt zijn werkgever of diens concurrent hem de uitvinding zonder veel plichtplegingen af. Voorbeelden hiervan worden in de literatuur uitvoerig beschreven.

De uitvinders en nieuwe eigenaars hebben in het verleden en ook nu nog niet geleerd de gevolgen van een idee op grote schaal te voorzien. Een eeuw geleden was ijzer het belangrijkste materiaal voor mechanische constructies. De ontwerpen werden conservatief bemeten met een zekerheidsfactor van twee, driehonderd of vierduizend hoger dan eigenlijk noodzakelijk was. Deze marges gaven de techniek en de technici hun goede naam. Deze moest echter voortdurend worden verdedigd. Tegenwoordig wordt de zekerheidsfactor op betere gronden vastgesteld en is het aanhouden van te grote marges vrijwel verdwenen. Aan de andere kant echter staat de introductie op grote schaal geen enkele fout meer toe. In de complexe structuren van vandaag kunnen fouten ondanks een gedegen ontwerpfasen lange tijd onopgemerkt blijven. Er ontstaat dan na verloop van tijd uit een ontwerpfout een wereldwijd probleem, zoals de toepassing van CFK's bewijst. Het is gebruikelijk geworden om de grenzen en grenswaarden van de techniek pas veel later vast te leggen: nadat de schade aan het licht is getreden. Natuurlijk wordt die schade in elk geval door de samenleving betaald.

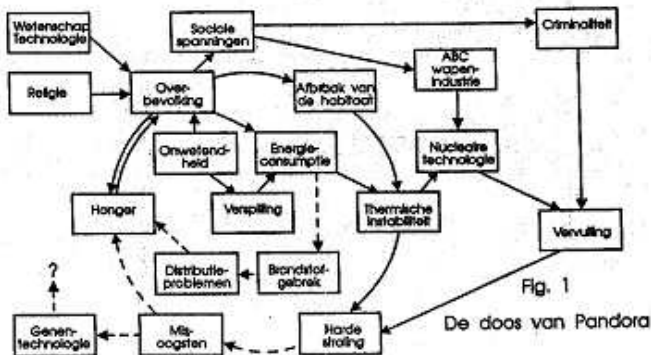
Om een ramp voor de mensheid als geheel te verhinderen, moeten bovenstaande problemen binnen ongeveer 25 jaar worden opgelost, voornamelijk door dezelfde groep van wetenschappers en ingenieurs. Zij moeten in feite de branden, die zij zelf in hun jonge jaren hebben gelegd, als brandweerlieden bestrijden. De bestaande regelingsmechanismen door wetgeving en de poli-tieke invloed en organisaties blijken niet effectief genoeg te werken. Indien er een oplossing van slechts een van de bovenstaande problemen mogelijk is, moet deze kans beslist worden benut.

Het menselijke verstand begrijpt heel goed welke problemen om een oplossing vragen, maar het instinctieve handelen is vaak sterker dan het intellectuele denken. Een van de grootste bedreigingen vormt de bevolkingstoename, waardoor de kwaliteit van leven sterk terugloopt. Als wij deze toename niet kunnen afremmen, zal de natuur zelf het initiatief nemen. En wanneer de gemeenschap niet meer in staat is de materiële fundamenteën voor haar bestaan te garanderen, zal ook haar geestelijke kracht binnen korte tijd uitgeput raken. Hoe kan de mens op tijd handelen zonder het respect voor de menselijke waarden te verliezen?

De tondeldoos van Pandora

Technici worden opgeleid om systemen te analyseren. Elektrotechnische ingenieurs letten vooral op gesloten kringlopen in systemen. Een gesloten kring kan krachten in een systeem opslingeren of dempen. De toepassing van modellen uit de techniek in andere vakgebieden is niet ongebruikelijk. De technologie verschaft een conceptuele brug die de regels van de natuurwetenschappen verbindt met die van de economie en uiteindelijk vorm geeft aan de vernieuwing van het management. Het is geen toeval, dat Sir Isaac Newton de voorloper werd van Adam Smith, wiens theorieën werden bestudeerd door Henry Ford om de lopende band te kunnen ontwerpen. Vervolgens kon Alfred Sloan op deze basis het bedrijf opdelen in divisies. Een technisch model van onze omgeving kan ons echter ook waarschuwen voor ontwikkelingen, die nog niet eens zichtbaar zijn. Een nadere beschouwing van de actuele problemen van de mensheid als systeem (fig. 1) toont de belangrijkste parameters:

Dit sterk vereenvoudigde schema schetst een doos van Pandora met bedreigingen

voor de mens. Het model is opgebouwd volgens de oude ontwerpregel: maak het zo eenvoudig mogelijk, maar niet nóg eenvoudiger. De onderdelen staan onderling in sterke mate met elkaar in verbinding, zoals uit de relaties door pijlverbindingen

blijkt. De doos van Pandora is geopend door successen van de medische en andere technieken en de daarop ontstane overbevolking in de 20ste eeuw.

Overbevolking - deel van een kringloop

Overbevolking veroorzaakt sociale instabiliteit, achteruitgang van het natuurlijke leefmilieu, excessieve energieconsumptie en plaatselijke hongersnood. Elk van deze processen kan weer andere processen in beweging zetten, die op zichzelf beheersbaar zijn, zolang de kringloop nog geen gesloten systeem vormt. Overbevolking en hongersnood vormen zelfs samen een gesloten kring, waarin de wanhoop de mensen dwingt steeds meer kinderen in de wereld te zetten, omdat deze ook nu nog in vele landen de enige investering in een zekere toekomst vormen.

Elke gesloten kringloop vormt een teruggekoppeld versterkersysteem. Een positieve rondgaande versterking vergroot en een negatieve rondgaande versterking verzwakt de intensiteit van de problemen en de reactiesnelheid in ons systeem. Het is dus noodzakelijk in dit soort kringlopen positieve terugkoppelingen met nadruk te vermijden.

Fig. 1 bevat twee kringlopen, die op dit moment nog geopend, maar al bijna gesloten zijn. Allebei eindigen deze in hongersnood op grote schaal. Technici kunnen gemakkelijk berekenen, hoe snel en hoe krachtig een dergelijk systeem met positieve terugkoppeling de verzadigingstoestand zal hebben bereikt. En uit de verzadiging is een terugkeer alleen mogelijk door het uitschakelen van de voedingsspanning.

Verscheidene auteurs hebben overbevolking en vruchtbaarheid al vroeg als oorzaak voor problemen genoemd. John Stuart Mill schreef in 1857:

Als de aarde het grootste deel van de aantrekkingskracht voor de mens moet verliezen om een groeiende bevolking en een groeiende weelde mogelijk te maken - omwille van een groter, maar niet gelukkiger aantal bewoners -, dan hoop ik vol overtuiging, voor het welzijn van de toekomstige generaties, dat zij op tijd en uit vrije wil hun aantal zullen beperken, voordat zij zullen worden gedwongen tot een dergelijke maatregel.
(Principles of Political Economy)

Deze krachten zijn nu duidelijk zichtbaar geworden, maar de bevolkingsgroei is nog steeds ongeremd en er is geen sprake van een negatieve terugkoppeling op grote schaal. De eerste begrenzende factor is nog niet bekend. In 1993 is voor het eerst een afname van enkele belangrijke globale, agrarische groeicijfers bekend gemaakt. Herbert Gruhl² voorspelt transportproblemen in de grote steden bij een

² H.Gruhl, *Die Menschheit ist am Ende*/ Der Spiegel 13/1992

volgende oliecrisis of bij misoogsten door ultraviolette zonnestrallen, in beide gevallen gevolgd door hongersnood. De grens hebben wij inmiddels bereikt. Ook de genetechnologie kan hooguit een klein gedeelte van deze probleemketen oplossen en zonder stabilisatie volgt de natuur de gesloten kringloop in fig. 1. Op de eerste plaats is een teruggang nodig van de algemene aandrijfkraft vruchtbaarheid. Wie beperking van de vruchtbaarheid afwijst, kiest bewust voor de hongersnood, die als standaardoplossing van de natuur bij ongeremde groei in werking treedt. Bij een verdere, ongeremde toename van de wereldbevolking met 2 % per jaar zal het aantal mensen zich om de 35 jaar verdubbelen. Een dergelijke groei vindt men in de natuur normaal gesproken alleen bij stervende organismen: Een boom, die voelt, dat het einde van zijn leven nadert, put zich uit in een geweldige bloesemweelde en produceert meer zaden dan gewoonlijk. De natuurwet legt vast, dat de soort ook dan moet voortbestaan, als het individu sterft. Deze groeicijfers vindt men momenteel in vele, te vele regio's op aarde en deze groei leidt binnen enkele tientallen jaren tot een onvoorstelbare zondvloed van mensen. Er is dus in elk geval een vruchtbaarheidsbeperking nodig. Het begrip 'vruchtbaarheidsbeperking' is te verkiezen boven geboortebeperving. Het woord geboorte impliceert immers een levend wezen, en geboortebeperving roept terecht sterke afweerreacties in onze gemeenschap op. Om overmorgen een schaaakmat te verhinderen, moeten wij tenminste vier zaken tot een succesvol einde brengen: een efficiënte beheersing van onze bevolkingsgroei, een nieuw systeem voor de voedseldistributie, een drastische reductie van de energieverspilling en een beperking van de gevaren door straling. Het beperken van onze vruchtbaarheid schijnt voornamelijk een ethisch en een religieus probleem te zijn; het is daarnaast echter ook sterk afhankelijk van het onderwijsniveau.

Een efficiënte methode ter reductie van de vruchtbaarheid is een omvangrijke ongehewde geestelijke stand, zoals die tot het midden van deze eeuw in de kerken heeft gebloeid. Het eerste kind werd in deze traditie aan de kerk afgestaan en stichtte dus geen eigen gezin. Dit systeem geniet echter weinig aanzien en slechts geringe aantrekkingskracht. Het is dan ook geen wonder, dat de geestelijke stand in het Westen uitsterft. Het eeuwenoude wetboek *Manoe* uit India beschrijft een perfect systeem voor de beheersing van de bevolkingsgroei. De Brahmaan is een Grihasta, een gezinsvader, totdat hij zijn gezin met een zoon heeft verrijkt. Daarna verlaat hij zijn familie en wordt Yogi-priester. Als zodanig geniet hij een hoog aanzien. Het juiste tijdstip voor deze stap kiezen de astrologen aan de hand van het karakter van de ouders. Deze grandioze methode ter beperking van de bevolkingsgroei en oplossing voor het priestertekort kan in de oude Indische geschriften worden teruggevonden.

Er is een directe samenhang tussen het onderdrukken van de vrouw en het geboortecijfer. Door gelijkschakeling van man en vrouw ontstaat een tweede weg om de bevolkingsgroei op deze planeet af te remmen. Andere gepubliceerde oplossingen zijn ethisch minder aantrekkelijk, onbruikbaar of zelfs ongewenst. Zo

is het HIV als rem voor de bevolkingsgroei voorlopig onbeduidend, al doet het de kosten voor de medische verzorging aanvankelijk stijgen. Riskante alternatieven zijn de genenmanipulatie van koren- en rijstkorrels met het doel de vruchtbaarheid van de mens via de voedselketen te beïnvloeden. Stanislaw Lem heeft daarbij een reductie van de vrouwelijke vruchtbaarheidsperiode van 20 tot 6 jaren, of een vruchtbare periode van 3 weken per jaar voor ogen¹⁸.

Tegenover de problemen door de toename van de wereldbevolking zijn de drie technische opgaven eigenlijk een kinderspel. Transportsystemen zijn standaardopgaven voor een ingenieur. Verspilling is een thema voor het algemeen onderwijs: door het herzien van bestaande ontwerpen kan er nog veel verbeterd worden. De harde straling blijkt echter een probleem te worden. De nucleaire afvalstoffen zijn eventueel nog wel te isoleren in een ondergrondse opslagplaats, maar harde zonnestraling kan niet zo eenvoudig afgeschermd worden. Momenteel bereikt de harde zonnestraling een gevaarlijke intensiteit in de buurt van de poolcirkels. Bij voortzetting van de huidige toename zal het stralingsniveau van het zonlicht rond het jaar 2025 een ontoelaatbaar maximum aan belasting in dichtbevolkte gebieden bereiken. De transportproblemen zullen daarentegen misschien pas in 2050 optreden.

De taken wachten geduldig, terwijl het vliegwiel van de tijd onverdroten verder draait. Schijnbaar is een effectief management en samenwerking op wereldwijd niveau onmogelijk. De eerste VN-conferentie op dit niveau werd in 1972 gehouden, maar resulteerde slechts in een kantoortje in Kenya. De tweede conferentie in Rio de Janeiro in 1992 concludeerde zelfs, dat een toename van de welvaart en dus een sterke economische groei het beste voorbehoedmiddel is. Een grove fout in de beoordeling van de situatie!

In een grotere kring zijn politici niet bereid of bij machte een onaangenaam probleem tot oplossing te brengen. Het is maar zelden zo, dat een politiek leider een crisissituatie beheerst zoals Winston Churchill de verdediging van Groot Brittannië in de Tweede Wereldoorlog. Met de drie woorden "Bloed, zweet en tranen" slechts wist hij genoeg adrenaline voor een vergelijkbaar bovenmenselijke inspanning los te maken. En uit zijn pen stammen de woorden:

*" Want het komt er niet op aan, hoe klein het begin mag schijnen:
Wat eenmaal goed gedaan is, is voor altijd gedaan.
Betreedt uw erfgoed, en neem de verantwoordelijkheden op u.
While England slept (1936)*

¹⁸ Stanislaw Lem *Operation 'Sex Wars'!* Der Spiegel 44/.1992

Ethiek en religie

Wij zijn topzwaar geciviliseerd met onze sociale handdrukken en beleefdheid. Maar er gaapt een afgrond tussen ons handelen en de moraliteit. De opgroeiende mens wordt zich van deze schijnheiligheid van de gemeenschap voor het eerst bewust tijdens de puberteit, en dat is beslist een van de redenen, waarom de puberteit van een intelligent mensenkind in onze afbrokkelende wereld steeds stroever verloopt. Aan deze schroef moet men draaien om een koersverandering in te leiden. Al was het maar, om de jeugd althans een vonkje hoop mee op weg te geven. Eventueel is ook de goede wil al voldoende. Als de goede wil door een ongunstige speling van het lot, of een karige ondersteuning van de natuur zijn doel niet bereikt, als men met de grootste wilskracht (natuurlijk niet als vroom wensgebed, maar met de grootste krachtsinspanning, die de mens ter beschikking staat) niets bereikt, en alleen de goede wil overblijft: dan zou deze toch als een juweel stralen, als een edelsteen, die zijn waarde uitsluitend in zichzelf terugvindt. Het nut of de nuttelosheid kunnen de waarde van deze steen niet beroeren. Het juweel dient dan uitsluitend ter ondersteuning van de opgroeiende jeugd. Langs deze trap treden kunnen wij zelf weliswaar niet meer omhoog klimmen, maar wel onze kinderen. Op zoek naar het ethische fundament voor onze samenleving is het eerste station de religie. 80 % van de wereldbevolking belijdt een godsdienst. De overige 20 % behoort niet tot een religieuze gemeenschap, maar is meestal onpartijdig religieus.

Drie fasen in religieuze systemen

Albert Einstein onderscheidt drie fasen in alle religieuze systemen. In de eerste fase regeert de wraakzuchtige God, die al dan niet rechtvaardig bestraft. Bij een voorspoedige ontwikkeling der samenleving verandert deze God in een beschermende en vergevende God, zoals dat in de joodse religie duidelijk aantoonbaar is. In de regel begint een religie in de eerste fase, maar er zijn ook uitzonderingen aan te wijzen. In de beginfase van het christendom bouwde Jezus Christus op een bestaande joodse traditie en startte direct in de tweede fase. De onontgonnen gebieden rond de Middellandse Zee waren echter voor deze fase nog niet rijp en het christendom werd rond 300 n. Chr. teruggevoerd in de eerste, wraakzuchtige fase. Pas na vele eeuwen keert zij langzaam terug naar de beschermende en vergevende God.

Einstein noemt de derde fase de kosmische religie; ze wordt echter in de regel slechts individueel ervaren. Naast de psalmen van David en enkele bijbelse profeten vindt men de kosmische religie vooral in het boeddhisme. In de kosmische religie geraakt de mens in extase door de nietigheid van het menselijk streven en van de menselijke wensen naast de grootsheid en orde in de natuur. De kosmische religie heeft in de regel geen behoefte aan een God in mensengestalte en evenmin aan een kerk met een bijbehorende, hiërarchische organisatie. Om deze redenen worden de aanhangers in de regel als atheïsten en ketteren beschouwd en zo mogelijk gemedend. Zij overleven slechts, indien zij de maatschappij op

andere wijze een onvergelijkelijk groot geschenk aanbieden, dat opweegt tegen het afwijkende gedrag in de ogen van de maatschappij. In deze eeuw heeft Teilhard de Chardin grote gedeelten van de kosmische religie in het christendom geïntegreerd.

Ethiek en vermogen

G. Myers bewijst aan de hand van originele strafboeken, dat alle grote Amerikaanse vermogens op het gebied van landbezit, banken, spoorwegen en staal-industrie tenminste tot het jaar van verschijnen met behulp van illegale methodes, en wel voornamelijk corruptie, zijn opgebouwd ¹⁹:

"Alles, wat zakelijk gezien geld opbracht, of het nu bedrog, roof of sluipmoord was, werd om een of andere reden spitsvondig goedgepraat. Astor verwoestte geen kleine dorpen en liet geen slacht-partijen voor de aardigheid organiseren. Misschien - laten wij hier het beste kiezen - had hij dit zelfs liever vermeden. Maar het hoorde tot de onvermijdelijke hand-werk van het zakenleven, omdat humane en ethische overwegingen nu eenmaal niet passen in de ijverige jacht op geld en rijkdom".

De kroniek met het levenswerk van de families Morgan, Astor, Carnegie, Vanderbilt staat stijf van achterbakse moorden, bedrog, landroof, valsheid in geschrifte en omkoping van regeringsambtenaren, parlementariërs en ministers. Ter compensatie en ter afleiding van de publieke opinie werd in de regel een klein percentage van aldus verkregen bedragen besteed aan de stichting van bijvoorbeeld een Vredespaleis in Den Haag, een universiteit, hospitaal, bibliotheek of een pensioenfonds voor geëmeriteerde professoren. Zelfs een verzameling van kunstwerken geldt reeds als bruikbaar alibi voor de filantropische instelling van de edelmoedige zakenman. De geciteerde beschrijving beperkt zich tot de situatie in de Verenigde Staten, maar is op vrijwel alle vormen van menselijk samenleven van toepassing. De geldaristocratie van de Verenigde Staten is op precies dezelfde manier te werk gegaan als de aristocratie in de oude wereld. Die is immers ook door geweld en bedrog tot rijkdom en bezit gekomen en heeft daarna de wetten zó omgevormd, dat over deze rijkdom geen belasting verschuldigd was. Alhoewel deze methoden inmiddels aan het moderne zakenleven zijn aangepast, is toch het resultaat van de operatie steeds gelijk gebleven. Zonder veel fantasie kan men zich voorstellen, dat de beschrijving van Myers ook vandaag nog in het grootste deel van de wereld van toepassing is. Het is duidelijk, dat wij bij zakenlieden en de bijbehorende politici uit deze regionen niet met ethische regels hoeven aankloppen.

¹⁹ Gustavus Mijers *The history of great American fortunes* - Gustavus Mijers Money., 1969 Frankfurt (Dtsl)

De schuldvraag

G. Myers heeft in zijn werk een verontschuldiging opgenomen. Niet de miljonair is de schuldlige, maar het systeem, dat de verdeling van de beloning in handen legt van één enkel individu. Wij zijn allemaal het slachtoffer van onze omgeving en de booswichten hebben ongetwijfeld over kwaliteiten beschikt, die destijds onmisbaar én uniek waren. Deze eigenschappen omvatten bijvoorbeeld management, handelsgeest, organisatietalent en motivatie. Dit pakket behoort ook tot het gereedschap van de moderne managers. Toch is er iets veranderd. Tot in de jaren zestig van deze eeuw werden bedrijven geleid door persoonlijkheden, die zich met hun levenswerk identificeerden. Alhoewel zij geen medelijden met de omringende natuur toonden, waren zij tenminste nog geïnteresseerd in een harmonieuze omgang met de directe samenleving. Sommigen van deze 'familievaders' zijn nog in dienst, maar hun aantal loopt snel terug. Een nieuw soort manager verschijnt op het toneel. Met tussenpozen van vijf jaar wisselt hij van bedrijf en hij is niet gefixeerd op samenwerking. Daardoor komt het voor, dat hij sociale banden met één pennenstreek wist. Sommigen weten wel hoeveel winst het eigen bedrijf maakt, maar niet wat het produceert. Zij werken uitsluitend voor geld en macht. Een enkeling noemt zichzelf zelfs wetenschapper of ingenieur. Zou de leidinggevende kwaliteit werkelijk evenredig zijn met anonimiteit van onze leiders?

Daarnaast is een ander idee gegroeid in de moderne samenleving. Tot de jaren '50 waren vele ingenieurs zelf managers, met inzet van eigen kapitaal. Deze ingenieurs waren verantwoordelijk voor hun beslissingen. Tegenwoordig beslist de manager, en de ingenieur voert een opdracht uit. Een consultatie is in de regel ongewenst. Een verdieping van een telefooncentrale in New York was een aantal jaren geleden ontworpen met een bemande opzichtersloge. Ter reductie van de kosten besloot het management de opzichters door signaalleidingen te vervangen. Dit signaleringssysteem faalde op 17 september 1991 in de centrale aan de Thomasstraat, New York City, en veroorzaakte een volle dag chaos in de telefooncommunicatie en in het verkeer. Dit soort commerciële beslissingen kunnen gevaarlijke gevolgen hebben. Een incident zoals in Harrisburg met kernenergie wordt vertaald in hoeveelheden geld of arbeidsplaatsen. In een volgende stap is het denkbaar dat een ingenieur of technicus zelfs betaald wordt voor een nucleair ongeval om een groot aantal arbeidsplaatsen voor de reinigingswerkzaamheden te creëren.

Het Peterprincipe - de ethiek ondergeschikt aan het profijt

Industrieel management is gefixeerd op winst en wordt doelgericht begeleid door de eigenaars en aandeelhouders. Een ethisch doel wordt aanvaard, zolang dit niet met het hoofddoel winst in conflict geraakt. Een fatsoenlijk manager blijft binnen de wettelijke perken en zal zijn firma niet alleen omwille van een 'breder productiespectrum' naar het buitenland verplaatsen. Een verantwoordelijk manager wijkt zelfs niet onder de druk van de aandeelhouders van deze lijn af, maar riskeert daarbij steeds zijn functie.

In de politiek leren wij een bijzonder soort manager kennen. Waar de industrieel manager op winst uit is, let de politicus op het aantal stemmen. De kiezers verwachten van de politici een alziende blik voor problemen, die het gewone volk niet kan voorzien. Uiteraard dienen zij het volk te beschermen tegen catastrofes, maar wel zonder daartoe de kiezers onaangename beperkingen in het dagelijks leven op te leggen. Een klein percentage van de kiezers blijkt op dergelijke beperkingen zelfs met terrorisme en moord te reageren. Vanuit een natuurlijke afweerreactie zijn de politici niet bereid tot vooruitzien en schakelen zelfs om op hardhorigheid voor waarschuwingen van andere instanties. Een langdurige selectie kweekt middelmatige politici met een verbazingwekkende eigenschap. Deze nieuwe generatie is immuun en onaantastbaar, indien zij een lange tijd onpopulaire maatregelen kan vermijden. Dit resultaat is precies datgene, wat de kiezers altijd al hadden gewild. Aan de andere kant voldoet deze politicus echter ten opzichte van de opdracht tot vermindering van catastrofes aan het Peterprincipe: de geleidelijke promotie, totdat zijn onbekwaamheid voor de wereld- of zelfs de lokale politiek is bereikt²⁰. Bij deze beoordeling moeten we eerlijkheidshalve echter de vele politici herdenken, die de eigen gezondheid of hun leven voor ons welzijn hebben geriskeerd of zelfs hebben gegeven. Enkele verantwoordelijke politici hebben de véziende fase nog overleefd, maar werden na de formulering van alternatieven bij de eerstvolgende verkiezingen weggevaagd.²¹ Streng genomen keert de verantwoordelijkheid, die wij op de schouders leggen van de managers en politici in een democratie steeds naar onszelf terug, de aandeelhouders, eigenaars en kiezers. Dit is de prijs, die wij betalen voor de vrijheid. Buitengesloten zwerft de verantwoordelijkheid eenzaam rond, als de duif die Noah uitzond na de zondvloed:

Om deze redenen zijn de politiek en het management niet in staat om de strijd tegen de ondergang der mensheid te leiden of zelfs maar te ondersteunen. In deze gesloten kringloop moeten de wetenschappers en ingenieurs rampen verhinderen door een *ad hoc*-aanpassing van de ontwerpmethoden. Slechts enkele medestrijders vinden zij aan hun zijde: leraren, journalisten en andere gepassioneerde burgers, die in allerlei netwerken georganiseerd zijn.

9. De Eed van Prometheus

"So let us not talk falsely now, the hour is getting late. "

All along the watchtower, B. Dylan

Een eed is een verdrag tussen de mens en een goddelijke macht. Het Nieuwe Testament (Mattheus V:34-36) adviseert helemaal geen eed te zweren. Het woord van een oprecht mens moet voldoende zijn. Iedere toevoeging is uit den boze.

²⁰ Laurence J. Peter & Raymond Hult, *Das Peter-Prinzip, oder die Hierarchie der Unfähigen*, Hamburg 1972 (vertaald uit *The Peter Principle*, N.Y. 1969)

²¹ Herbert, *Ein Planet wird geplündert*, Frankfurt 1975.

Mattheus heeft natuurlijk gelijk. Het woord van een apostel moet voldoende zijn. De leden van de joodse sekte der Essenen weigerden zelfs te zweren. Maar onze wetenschappers en technici zijn geen Essenen en geen apostelen. Voltaire beschrijft het goddelijke element in de mens als volgt: "Er moet iets zijn in ons leven, dat onze gedachten doet ontstaan. Iets breekbaars. Een adem. Een vuur. Een ziel. De kwintessens. Het is een tedere afbeelding, een denkbeeld. Een getal. Het is een harmonie". Is dit tengere fundament in staat een zware verantwoordelijkheid te dragen? Welnu, op deze vraag is een eenvoudig antwoord mogelijk: dit is het enige fundament van de mensheid.

DE EED VAN PROMETHEUS

"In de overtuiging, dat wij allen gelijkwaardige ledematen zijn van het ene, grote levende lichaam op deze planeet, zweer ik:

1. dat ik mijn kennis en kunde alleen zal inzetten voor ontwikkelingen en toepassingen, die de aarde en haar levensvormen naar mijn overtuiging tot bloei zullen brengen.
2. dat ik niet zal meewerken aan projecten, die de mensheid en de haar omringende omgeving in gevaar kunnen brengen of vernietigen.
3. dat door mijn ontwerpen geen levend schepsel meer schade zal oplopen dan ter afweer van nog grotere gevaren nodig is.
4. dat ik mijn kennis en ervaring alleen zal overdragen aan en ter beschikking stellen van personen, die deze overtuiging met mij willen delen.

* Als ik deze eed trouw in acht neem en niet ontijd, moge ik dan in mijn leven en in mijn kunst gezegend worden en aanzien genieten bij alle mensen, te allen tijde, maar als ik hem schend en meinedig word, dan wil ik het tegendeel ondergaan."

De naam van deze eed stamt van de vader van alle wetenschappers en ingenieurs, Prometheus. De eedformule wordt voorafgegaan door een inleidende bevestiging, dat alle levende organismen samen één lichaam vormen. De daarop volgende eerste regel van de eed is actief en beschrijft de essentie van het leven: de bloei. Dit is een boeddhistisch beginsel en stamt uit Indië. De belangrijkste woorden in deze zin luiden: "naar mijn overtuiging". Ieder individu moet naar eigen eer en geweten vaststellen, welke ontwikkeling de levensgemeenschap voorspoed brengt. Het siert de bescheidenheid om de mens in de eerste regel nog niet expliciet te noemen. In de eerste regel is de eed gericht op een eeuwig, stenen voorwerp, onze aarde, en het haar aangegroeide levende lichaam. Zoals de mens is opgebouwd uit gedifferentieerde cellen, zo is ook het grote lichaam opgebouwd uit levende organismen zoals de dieren en de mens. En zoals het onzinnig is te denken, dat sommige organen waardevoller zijn dan andere, zo is het onzinnig te zeggen, dat de mens een belangrijker rol speelt in het grote lichaam dan alle andere organen.

Dat hij juist nu de toon aangeeft, kan later een onbeduidende bijrol in een tussenscene geweest blijken te zijn. Hoewel er slechts één levend lichaam bestaat, nl. de gemeenschap van alle levende organismen, is het toch zinvol het meervoud levensvormen te gebruiken. Zo vermijdt men elke verwisseling met de als uniek bekend staande *homo sapiens*.

Als contrast is de tweede regel geheel aan hem gewijd. Het is een verbodsregel en duidelijk vanuit zelfbehoud geformuleerd: de mensheid moet in elk geval bewaard blijven.

De derde regel heeft als doel het Westen iets meer eerbied voor het niet-menselijke leven te leren. Op dit gebied heeft de Bijbel immers niet veel te bieden. De derde belofte stelt vast in hoeverre men een levend organisme schade toe mag brengen om een ander te kunnen redden. De eed staat daarmee de ontwikkeling van verdedigingswapens toe. Maar als de vijand zijn wapens omgesmeed heeft, moeten ook de eigen wapens worden vernietigd teneinde misbruik te verhinderen. Vivisectie is toegestaan als er geen alternatieven mogelijk zijn. Dit lijkt nogal triviaal. Toch is deze regel dringend nodig. In Duitsland bijvoorbeeld is de bescherming van dieren nog steeds niet in de grondwet geregeld. Deze ethische norm wordt hier dus dagelijks overtreden.

De vierde regel gaat over samenwerking en kennisoverdracht. Ze legt de grondslag voor een positieve wederzijdse beïnvloeding van ethici en wetenschappers. Men mag echter verwachten, dat wetenschappers zonder ethisch besef binnen enkele generaties zullen zijn verdwenen.

De laatste regel is een exacte kopie van het origineel, met beloften en met een dreigement in één zin.

Wordt vervolgd

LOONT ONTWIKKELINGSHULP?

Henk Hogeboom van Buggenum

In het maandblad *Onze Wereld* wordt sinds januari 1995 verslag gedaan van een rechtszaak, waarin de Ontwikkelingshulp in de beklagdenbank staat. De aanklager is Theo Ruyter, politicoloog en publicist, betrokken bij de Derde-Wereldebeweging. Hij valt de resultaten aan van dertig jaar ontwikkelings-samenwerking en eist strenge verantwoording voor het geld dat daartoe in de afgelopen decennia werd uitgegeven. De verdediging wordt gevoerd door Bram van Ojik, ontwikkelingseconoom en oud-Tweede-Kamerlid. Zij voeren diverse getuigen *a charge* en *à décharge* op. De lezers wordt gevraagd de getuigen door vragen en opmerkingen te beïnvloeden.

Omdat het hier gaat om een gigantisch probleem met een welhaast onoverzichtelijke hoeveelheid facetten, waardoor het lijkt alsof beide partijen voldoende elementen voor hun gelijk hebben, transposeer ik het macroprobleem naar een microsituatie. Grote processen kunnen vaak het beste worden vergeleken met hun spiegelbeeld in het klein om ze inzichtelijk te maken en daardoor ons een weg, een richting te wijzen om ze te sturen.

Bram van Ojik ontkent niet, dat er bij hulp aan ontwikkelingslanden in het verleden fouten zijn gemaakt en veel geld verkeerd terecht is gekomen. Hij pleit ervoor uit deze fouten lering te trekken en met vallen en opstaan verder te gaan. Hij kan worden vergeleken met de ouders, die willen dat het kind leert lopen en het blijven voeden ondanks zijn vele valpartijen. Theo Ruyter ziet de vele valpartijen en besluit er verder geen geld meer in te steken. Het door hem verwaarloosde kind sterft of raakt sterk in zijn ontwikkeling achterop, waardoor het afhankelijk wordt van de anderen of van een verbeterde eigen strijd om het bestaan, die geweld niet schuwt. Dat het kind van Bram van Ojik op eigen benen leert staan, hangt ervan af, hoe verstandig de ouders verder met hem omgaan en welke invloeden van buiten dit stimuleren of tegenwerken. Is het streven van de vader er bijvoorbeeld op gericht, dat zijn zoon net zo'n succesvol politicus wordt als hijzelf, dan zou het weleens kunnen zijn, dat de zoon zich tot randgroepen wendt, die aan drugs verslaafd zijn. Is hij zijn kinderen alleen maar tot voorbeeld en laat hij hem vrij dan wordt de jongen wellicht een tevreden slager. Debatten over hulp aan ontwikkelingslanden hebben geen zin. Het probleem ligt dieper. Het ligt in de richting die de mens in zijn denken kiest. Kiest hij voor zichzelf op de korte termijn, dan steekt hij het geld voor voedsel aan zijn steeds maar vallende zoon niet meer in deze, maar in op het oog nuttiger zaken, waaruit meteen veel voordeel te behalen valt. Dat z'n zoon later uit gefrustreerdheid bij hem de ruiten komt ingooien en hij de rekening ervoor moet betalen, zou hem van denkriching kunnen doen veranderen. Beter laat dan nooit!

Maar ondanks de lange geschiedenis van geweld in de mensheid en de hoge rekening daarvan voeren wij in de maatschappij 'rechtszaken' waarin het de vader mogelijk gemaakt wordt zijn handelwijze toe te lichten, te verdedigen en als zijnde juist aan te bevelen voor anderen.

De armoe, de honger, het geweld, de criminaliteit, de verslaving in de wereld... het zijn allemaal gevolgen van een ergens verkeerd gekozen richting, waarvoor ongetwijfeld op dat moment redelijk klinkende argumenten waren. De evolutiefilosoof Teilhard de Chardin heeft de richting waarin alle leven zich met vallen en opstaan voortbeweegt vanaf de oerknal tot in de verre toekomst een tastend zoeken naar steeds meer bewustzijn genoemd. Bij de mens uit zich dat niet zoals bij de andere levende wezens, planten en dieren, in het ontwikkelen van nieuwe soorten, maar in het ontwikkelen van culturele stromingen van denken en voelen. Het voeden en bevorderen van al dit levend bewustzijn in zijn eigen geaardheid en diversiteit kan alleen door het de kans te geven zich in vrijheid te ontwikkelen. Ook al kost die kans ons veel geld. Het is een langetermijninvestering en als zodanig welbegrepen eigenbelang. De richting, die de filosoof aangeeft, sluit aan bij de wetenschap en wordt door veel mensen vanuit een innerlijke drijfveer of geloof intuïtief gevolgd. Het kost hun veel inspanning, maar blijkt hun ook veel energie te geven.

Interessant zou een debat zijn over de vraag: Hoe komt het toch, dat zovelen zich zoveel inspanning getroosten om mensen uit verre werelddelen te helpen? Dit, ondanks tegenslagen. De verpleegster in Rwanda lijkt niet kapot te krijgen. Honderden verenigingen in Nederland met talloze vrijwilligers zijn dag in dag uit bezig te zoeken naar wegen om geld los te krijgen voor alle mogelijke goede doelen. Steeds sterker wordt de roep naar eenheid vanuit de vele spirituele bewegingen. Men zoekt een weg uit de verstarring, waarin kerken zijn geraakt, die de mens kennelijk teveel in de kou lieten staan. Komt dit niet doordat de door Teilhard aangegeven groei van het bewustzijn van onze samenhang in de soort zich aan het voltrekken is? We zouden een plan willen hebben om deze groei zo goed mogelijk te doen verlopen. Allerlei systemen zijn al beproefd. Godsdienstige zowel als economische. Het wantrouwen tegen ideologieën is enorm, nu blijkt, dat communisme, kapitalisme, het rationele Westerse denken in wetenschap en techniek zowel als het spirituele denken van het Oosten met meditatie en reïncarnatiegeloof de mensheid niet definitief uit de problemen heeft geholpen. We leven door de communicatiemogelijkheden echter in een tijd, dat alle culturen zich aan elkaar kunnen spiegelen, zoals een kind zich spiegelt aan zijn ouders. De culturen zullen zich tot vreugde van de mensheid ontwikkelen als we ze de kans geven dat te doen, zoals bij het kind. Dat wil zeggen, als we het verstandig begeleiden en helpen, waar nodig, om op eigen benen te staan. Hoe organiseren we dat mondiaal? Is er een plan, een richting?

Als voorzitter van de Stichting Teilhard de Chardin zou ik het willen proberen met het UNO-Marshallplan van de Stichting Basisinkomen voor alle mensen. Dit plan

is uitvoerig beschreven in het boek van Pieter Kooistra: *Het ideale Eigenbelang* (Kok Agora 1993). Het is een alternatieve economie, die alle wereldburgers een giraal tegoed van \$ 250,- verschaft naast het huidige inkomen uit de bestaande economie. Het alternatieve circuit is gebaseerd op de wensen van ieder persoonlijk en produceert alleen wat goed is voor mens en milieu. De geldschepping vindt plaats door een nagenoeg gelijktijdig voldoen aan de vraag door het aanbod van goederen, die de waarde van dit geld dekken. Reclame om de vraag te wekken is dus niet nodig, rente op geld ontstaat niet, evenmin als inflatie. Het plan schept wereldwijd 70 tot 100 miljoen banen in de controle-, de voorlichting- en de productiesfeer. Het circuit vervult een voorbeeldfunctie voor de huidige geld-economieën, die het na verloop van wellicht vier of vijf generaties zal kunnen gaan inhalen in belangrijkheid. Daarmee zou een einde gemaakt zijn aan de ongelijke verdeling van levenskansen in de wereld, die zoveel te maken hebben met onze kortzichtige visie op eigenbelang. Een visie, die ondanks oorlogen en geweld, nog steeds wordt verdedigd.

Laten alle groeperingen zich achter dit ene plan scharen. Het is het proberen alleszins waard. Het wordt gesteund door vele vooraanstaande, betrokken en bewogen mensen, geleerden zowel als kunstenaars (zie een lijst van hun namen voor in het boek uit 1993).

Misschien wilt u in uw artikel die ene vraag beantwoorden: Waarom steunen wij met zijn allen niet één plan? Waarom die versnippering in hulp? Deze vraag, die wij aan de redactie en de lezers van *Onze Wereld* stelden, leggen wij ook aan u voor. Ook wij zouden graag reacties op deze vraag willen publiceren?

DE VERBINDENDE MENS -
Liefde en geest in de economie door bewustwording
Pieter Koostra

Mensen hebben een onweerstaanbare behoefte aan liefde en geest, ook al beseffen zij dat vaak zelf niet. Zowel liefde als geest geven de enige mogelijkheid tot eenheidservaring omdat zij de mens verheffen boven het eigen ik dat op zijn minst egocentrisch is en vaak ook egoïstisch. Daarin zit de mens van nature gevangen. Enerzijds is het noodzakelijk je eigen ik-identiteit op te bouwen: weten wie je bent, binnen je eigen grenzen. Anderzijds heb je je medemensen nodig om je zelfbeperkingen te doorbreken en je horizon te verruimen. Het evenwicht ertussen is onontbeerlijk om meer levensharmonie te kunnen ervaren. Hoe onpersoonlijker een mens is, hoe minder zelfkennis en levensinzicht hij heeft. Daarom moet het ik eerst opgebouwd worden, want anders leeft je als 't ware voortdurend in angst weer te verliezen wat je aan ik hebt opgebouwd.

Dat is in je eigen ogen het ergste wat je kan overkomen. Mensen zijn vaak onbewust voortdurend bezig hun ik-imago te beschermen. Zij kunnen dat actief doen door bijvoorbeeld hun gelijk na te streven, te willen 'winnen', maar ook passief door als de beklagenswaardige verliezer de hulp van anderen naar zich te trekken. In beide gevallen wordt het ik gauw de tiran van je eigen en andermans leven.

Het merkwaardige is dat dit onevenwichtige schommelen van het ik tussen meer- en minderwaardigheidsgevoel ophoudt als je deze beide loslaat. Dan kom je als 't ware in je eigen 'midden' terecht en kun je in de ruimte tussen de tegendelen jezelf bekijken, zoals je bent als 'waarnemer', die tot twee werelden behoort, die van het ik en die van het wij, van de materie en van de geest, van het mannelijke en van het vrouwelijke. In de open ruimte die door het innerlijk loslaten en levensovergave ontstaat, kun je jezelf zijn en ook de ander ontvangen, zonder behoefte te willen winnen of angst om te verliezen. Dat geeft rust en vrede om jezelf te aanvaarden zoals je bent en ook de ander in zijn eigen waarde te laten.

In die situatie van overgave naar twee kanten ervaar je iets te kunnen doen maar het net zo goed te kunnen laten; je geeft het als 't ware aan het leven over wat er zal gebeuren. Je bent blanco, zonder vooroordelen of eenzijdige verwachtingen. Zowel je denken als je gevoel staan open, in een staat van evenwicht. Op dat moment, in die staat, is je ziel vrij van je ik maar je weet tevens dat je het niet verloren hebt, dat je het weer op kunt pakken zodra je dat wilt. Sterker nog, je kunt er helemaal 'in schieten' als je je bijvoorbeeld zwaar beledigd voelt of als je angst plotseling toeslaat. Maar je gaat het ik nu zien als een soort instrument, meer geneutraliseerd, niet meer zo gekoppeld aan je hersenspinsels en je emoties. Je kunt er als 't ware op 'toekijken' alsof het iets buiten jezelf is. Hierdoor kun je ook zien welke kant van je ik je bezig bent te gebruiken: de 'kleinzielige' kant van de

macht die wil 'winnen' of de geestelijke kant van de bovenpersoonlijke vrijheid waarin het om universele waarden voor allen gaat. Gandhi werd Mahatma genoemd, wat 'grote ziel' betekent; een ziel die zich naar de geest opende. Het verschijnsel betekent dat er blijkbaar iets in je bewust is geworden dat je ziel kan leiden, dat het kleine ik teboven komt; dat ervaar je zowel als geest, maar ook als liefde in directe verbondenheid tussen je denken en je gevoel. Hierdoor ben je in staat de consequenties uit je eigen eenheidsbeleving te trekken, als een mens uit 'een stuk' te handelen.

Datgene wat je innerlijk ervaart in dat evenwicht heeft inderdaad te maken met wat ik noemde 'verbondenheid'. Maar verbondenheid met wat? Wat kan dat anders zijn dan met jezelf, met het leven, met god - als je het zo wilt noemen. Wat er essentieel in is, is de 'heelheidservaring', die identiek is aan verbondenheid. Als je van binnen 'heel' bent, dan kun je ook het leven met alles wat ermee te maken heeft - dus ook de dood en alle ellende in de wereld - tegen de achtergrond van die heelheid zien. Denk eens aan de vreselijke beelden van de verhongerende kinderen die je zo vaak op de TV ziet: in die grote schuldloze ogen is geen verwijt aan ons, de rijken, die hen door een verkeerde economie laten verkommen. Zo'n mensziel is op de rand van de dood reeds in de geest die niet kan haten. Hierdoor wordt een indrukwekkend beroep op onze ziel gedaan ons tot dezelfde geest van eenheid in onszelf te wenden die dit lijden wil voorkomen, ons wil inspireren om ieder een rechtvaardig levens- en ontwikkelingsaandeel te geven, bijvoorbeeld via de UNO.

Wat is die heelheid anders dan je eigen geest die onmiddellijk verbonden is met de universele bovenpersoonlijke geest die het meest wezenlijke in ieder is? Alleen de geest kan het vat vol tegenstrijdigheden, dat je ziel is, tot rust brengen. Hierdoor kun je ook 'boven het ik' staan met het dienovereenkomstige gevecht om psychisch en fysiek zelfbehoud dat met ziel en lichaam verbonden is. Deze constatering is geen bedenksel uit een psychologieboekje, geen dogma uit een godsdienst, maar een levende innerlijke werkelijkheid. Iets wat je niet met je hersens kunt leren of van iemand anders overneemt. Dat maakt dat het zowel volstrekt bovenpersoonlijk is en tevens volstrekt uniek, steeds eenmalig beleefbaar omdat alle mensen verschillen in hun aanleg en bovendien in al hun verschillende levenssituaties. Het eeuwige van de geest kan alleen in het hier en nu van de tijd bewust worden.

Dat maakt het ook zo wonderbaarlijk en toch zo begrijpelijk, dat je de geest in jezelf en in je medemens nooit kunt dwingen. Je kunt ten hoogste je ziel wat op orde brengen door loslaten van de tegenstellingen die er doorgaans zijn tussen je gevoelens en gedachten. Eigenlijk komt het hierop neer, dat je je innerlijk moet trainen (er is nooit dwang, zodat je beter kunt zeggen dat het een vrijwillige noodzakelijkheid is) in loslaten, je leven overgeven: pas daardoor kun je het juist vinden.

Wat gebeurt er in die levensovergave? Dat je je lichaam met al zijn begeerten durft toe te vertrouwen aan datgene wat we dood noemen, maar dat in wezen slechts een andere vorm is van (innerlijk) leven, een andere golfengte waarop je afstemt. Net als bij radio en TV zie je het niet, maar het is er wel degelijk. We ervaren ons fysieke bestaan te eenzijdig als 'het' leven, daarom hechten we er zo aan en voelen het vaak direct als bedreiging wanneer het lichaam iets overkomt.

Door de wisselwerking die er is tussen lichaam en ziel ervaar je dat het loslaten van je lichaam ook tot loslating van het behoudzuchtige ik in je ziel leidt. Doorgaans is deze er als 't ware van nature op ingesteld instinctief je lichamelijke leven op aarde te beschermen door bij echt of vermeend gevaar direct tot actie te komen. Dat is ook het geval op psychisch gebied wanneer de ziel zelf in abstract gevaar denkt te komen. De kwetsuren van de ziel zijn meestal aan de buitenkant niet te zien maar ze komen veel vaker voor dan die van het lichaam, welke ook veel beter waarneembaar zijn. Het vereist alweer zelfkennis om de negatieve werking van de kwetsuren van het ik in je ziel direct waar te nemen en ze onmiddellijk los te laten. Dan ontstaat er weer ruimte, is er een blanco situatie, waardoor de geest zich over de gekwetste ziel kan ontfermen, zoals de vader en moeder dat over het kind doen.

Gekwetstheid van je ziel staat meestal in verband met de situatie tussen de ouders toen je verwekt en geboren werd en die in je eerste kinderjaren. Onbewust nemen we de problemen van de ouders en in mindere mate die van onze jeugdervaringen over. Meestal is het een jongen die de moeilijkheden van de vader ten opzichte van de moeder moet verwerken en het meisje die van de moeder ten opzichte van de vader.

Sommige mensen noemen dit de 'erfzonde' en anderen 'het karma'. De naam doet er niet toe, maar het is een realiteit dat je er niet omheen kunt, dat je eigen zieleninhouden anders zijn dan van ieder ander mens en dat jij derhalve ook alleen uit je eigen ouders in een bepaalde situatie geboren kon worden. Anders gezegd: je ziel koos ook zelf die ouders. Sommigen noemen dat reïncarnatie, anderen voorbeschikking of het lot dat astrologisch bepaald wordt. Het doet er alweer niet toe hoe je het noemt en of je erin gelooft. Feit is, dat je je eigen weg moet volgen en niet die van een ander. Zelfs niet als je deel van een eeneiige tweeling bent. Opvallend is wel dat je dan sterk op die andere helft lijkt omdat de eerste celdelingen en de geboorten bijna gelijktijdig plaatsvonden. Bij meereïge tweelingen of meerlingen zijn de verschillen veel groter. Dat lijkt een bevestiging van de bovenstaande theorie. Psychologisch onderzoek heeft uitgewezen dat ook voorgeboortelijke ervaringen de ziel positief of negatief beïnvloeden en soms ernstige trauma's opleveren die ook na de geboorte grote problemen kunnen geven. Regressietherapie kan verheldering geven en psychosynthese is een middel om creatieve krachten in de ziel te activeren.

Hoe individueel de plus- en minpunten van de ziel ook mogen zijn, zij heeft blijkbaar een leeropdracht om zichzelf te ontdekken als de enige intermediair in het harmonisatieproces tussen het tastbare lichaam en de onzichtbare, abstracte geest. Voor iedere mens, ongeacht de sekse, zorgt de moeder, het vrouwelijke, primair voor de geboorte van het lichaam, gesymboliseerd in de aarde. De vader kan geen kinderen baren en is daardoor genoodzaakt primair de abstracte bijdrage van de geest in iedere mens te leveren, ook ongeacht het geslacht. Deze rol wordt vaak gesymboliseerd door de zon. De ziel wordt wel vertolkt in de maan die deel van de aarde is maar tevens de zon weerkaatst. Vandaar dat iedere ziel een dubbel-functie heeft: zij moet twee schijnbare tegendelen verenigen, de vader en de moeder in de mens; ze moet trachten hen in harmonie te brengen, waardoor ze creatief kunnen samenwerken en conflicten tussen het 'yin' en het 'yang' kunnen voorkomen of oplossen.

Hoe meer de ziel zichzelf door traumatische ervaringen en erfelijke belasting (of karma) gaat blokkeren in een disharmonisch ik-bewustzijn, hoe onevenwichtiger de mens zal zijn en hoe meer innerlijke en vaak uiterlijke conflicten zij moet oplossen. Mensen met levensinzicht zien dat de onevenwichtige ziel haar eigen problemen oproept als leermiddelen van het leven, nooit als straf van een hoger wezen. Dat 'hogere wezen' is de geest (of de god) in iedere mens. De ziel kan daar niet omheen, evenmin als om het lichaam tijdens het aardse bestaan. Hoe meer de ziel de 'middelaarsrol' op zich neemt, waarin grote zielen als Christus en Boeddha ons zijn voorgegaan, hoe meer zij in staat is de schijnbare tegendelen gelijkwaardig te verenigen en daarmee ook de archetypische grote moeder en grote vader in zichzelf.

Op het moment van de fysiek-geslachtelijke vereniging van het vrouwelijke en het mannelijke kan de bevruchting ontstaan: daar zijn twee seksen voor nodig. De geestelijke bevruchting ontstaat in elke mens persoonlijk doordat het mannelijke, meer abstracte denken en het vrouwelijke, meer zintuigelijke gevoel zich verenigen tot innerlijke heelheid. Deze is niet aan het fysieke sekseverschil gebonden, zij is androgyn, zowel vrouwelijk als mannelijk, en geeft een ervaring van compleetheid, van evenwicht, harmonie en vrede. In deze situatie verenigt de mens namelijk het sterflijke van het lichaam met het onsterflijke van de geest in zichzelf, doordat het ik voor het geheel kiest en niet langer voor het ene deel tegen het andere. Het laatste doet het automatisch zolang het te sterk aan het lichaam hangt dat seksebepaald is, waardoor het altijd een eenzijdig mens vertolkt. De bewuste sekse komt hierdoor in conflict met de onbewuste andere sekse en het verhaal van de erflijke (karmische) tegenstellingen in de ziel is weer rond.

Het loslaten van de innerlijke conflicten en tegenstellingen wordt in de mystiek van alle religies als spirituele bewustwording, verlossing, verlichting of wedergeboorte aangeduid waarop het welzijn van mens en samenleving moet berusten. In de tijd bekeken kun je zeggen: het onbewuste paradijs kan door een lange weg van

ik-conflicten tot het bewuste paradijs leiden. Het is een vrijwillige noodzakelijkheid om een eenheid in verscheidenheid op aarde te vormen van gelijkwaardige maar ongelijke mensen in verschillende culturen, rassen en godsdiensten.

Als het persoonlijke ik of een groep van ikken door innerlijke vernauwing voor zelfbehoud kiest, komt het in een lager ikkig ik terecht van de onoverwinbare tegenstellingen, conflicten en onrechtvaardigheden. Dat is uiteindelijk de keuze voor zelfvernietiging van het mensdom op aarde. Als datzelfde ik, meestal na veel zelfgeschapen leed en door groeiend inzicht, met een bewust innerlijk leven voor het bovenpersoonlijke ik kiest, brengt het materie en geest, mannelijk en vrouwelijk denken en gevoel en alle andere dualiteiten tot eenheid van schijnbare tegendelen. In beide gevallen blijft het ik bestaan, in het eerste als vernietiger, in het tweede als verlosser.

Het verenigende ik kiest doelbewust ook voor het samenspel van het persoonlijke met het gemeenschappelijke. Het tracht steeds opnieuw beleidslijnen op het geheel inclusief de delen te baseren, omdat geest zowel rede als liefde is. Naar de seksen toe vertaald: in de geest is de rede van de man ook zijn liefde en de liefde van de vrouw ook haar rede. Er is geen andere weg dan door de geest om de 'eeuwige strijd der seksen' in onszelf en met elkaar tot persoonlijke en gemeenschappelijke vrede te transformeren.

We hebben het bovenpersoonlijke van de geest nodig om tederheid, toewijding en trouw op te kunnen brengen voor onszelf en voor een medemens, ongeacht of deze je partner is of niet. Het zijn deze drie t's die kenmerkend zijn voor het loslaten van het ik. Je kunt dat niet als je geen grote mate van bewust evenwicht in je leven hebt gevonden. Want vanuit je onevenwichtigheid ga je vrijwel altijd onbewust je medemens, speciaal je partner, als compensatie gebruiken voor je eigen tekorten. Goed beschouwd is dat een eveneens onbewuste poging achteraf de relatie tussen je ouders in jezelf te verbeteren. Je kunt daarbij niet voorkomen dat je natuurlijke ik steeds eisen stelt vanuit de onvrede, het tekort, dat je in je kindertijd of reeds daarvoor in de zwangerschap van je moeder ervaren hebt. Dat proces van compensatie botst met het meestal tegendelige in je medemens, je man of je vrouw, en dan gaat zo'n situatie muurvast zitten. Vaak zit de een teveel in z'n hoofd en de ander teveel in z'n hart. Dat blijft zo, net zolang tot mensen de bevrijding van de geest in hun leven ontmoeten.

Van nature willen mensen elkaar veranderen en ook zichzelf, maar de eisen die ze daarbij, meestal onbewust en vaak stilzwijgend stellen, maakt juist dat ze nog verder van hun doel af raken. De genezende kracht in elk leven, de bovenpersoonlijke geest, laat zich namelijk nooit dwingen en je ziel is onbewust zo vaak bezig zichzelf en een ander voor het karretje van het ik te spannen. Mensenzielen die loslaten gaan open in levensvertrouwen naar elkaar toe, en zij zoeken relaties

en werk waarin zij hun geloof in de geest van het leven kunnen uitdragen. Zij willen creatief werken, niet afbrekend, waardoor zij in staat zijn zelfstandig aan hun innerlijk evenwicht te bouwen en dat niet primair te doen door de verantwoordelijkheid voor hun leven bij de ander of de maatschappij neer te leggen vanuit hun dienovereenkomstige onvrede en angst om te leven.

Het leven kun je zien als de groei naar meer innerlijke eenheid die zich ook in een daadwerkelijk economisch-verbonden mensheid wil uitdrukken. De geest, die boven het lichaam en het negatieve ik in je ziel uit stijgt, geeft je vrede, evenwicht, liefde en innerlijke vrijheid. Hierdoor ben je in groeiende mate in staat alle dingen van twee kanten te bekijken en een brug te slaan om ze te verbinden. Vanuit de oorspronkelijke ('paradijselijke') maar onbewuste verbondenheid moet de mens blijkbaar via de gespletenheid van gevoel en denken tot de bewuste verbinding komen die steeds opnieuw gemaakt moet worden. Het woord religie betekent, herbinden, het verbroken evenwicht herstellen.

Een innerlijk evenwichtig mens die bouwt op de geest in zichzelf, is in de ware zin een religieus mens, ongeacht of hij een georganiseerde godsdienst aanhangt of niet, en het doet er ook niet toe welke dat is. De 'waarheid' voor je eigen groep opeisen is het collectieve verlengstuk van een negatief-ik: steun zoeken bij wat ten onrechte genoemd wordt 'geestverwanten'. Een betere naam zou zijn 'zielsverwanten' of strijdmakers, want de geest wordt niet gekenmerkt door groepsdenken maar juist door absolute eenheid, gedragen door zowel de rede als de liefde voor het geheel inclusief de enkeling. Het groepsbewustzijn in een godsdienst, een natie, een ras of een ideologie belemmert de eenwording van de mensheid in de geest. Steeds meer mensen gaan dat inzien en binden zich niet langer aan een groep. Zij proberen wereldburgers te zijn door vanuit hun innerlijk daden te stellen.

Eigenlijk is het moeilijke begrip 'geest' zo eenvoudig als we vanuit de eenheid van het leven beseffen dat lichaam, ziel en geest alle drie op andere trillingsniveaus van energie functioneren, die elkaar kunnen doordringen maar ook in elkaar verward kunnen raken. Ik denk dat je het begrijpelijk kunt maken door het zó voor te stellen, dat hetgeen we materie en lichaam noemen het grofste trillingsniveau van de alomvattende geest is en geest het meest verfijnde van de materie. De verfijnde trilling van de geest kan wel grovere doordringen en omvatten, maar niet omgekeerd. Hierdoor worden we gedrongen maar nooit gedwongen ons leven in de richting van de geest te transformeren. Het lijken krachten die los van elkaar staan maar het niet zijn. Trilling kan zich ook manifesteren als deeltje wanneer het hoog genoeg versneld wordt. Geest zou dan in ons ervaren worden als allereerste trilling. Feit is dat we bijvoorbeeld in enthousiasme een grote eenheid ervaren (actief) en in meditatie (passief),

De ziel staat tussen lichaam en geest in: ze kan ze scheiden of verenigen. Doet ze het eerstgenoemde dan wordt ze te materialistisch óf te onwerkelijk-spiritueel en dan gaat het mis. Doet ze het laatste dan ontstaat de harmonie tussen mensen en in de wereld. De keuze is aan het menselijke ik. Zonder ik zou er eenvoudig geen bewustwording kunnen ontstaan. Als je het religieus wilt uitdrukken: hoe zou een mens de bewuste medespeler, de geest van god kunnen worden als hij niet ook als tegenspeler kan optreden? Hoe zou er bewuste liefde tussen ouders en kinderen en tussen partners kunnen ontstaan door dwang? Is daar geen volstrekte vrijheid voor nodig?

In de keuze van het ik zit steeds het kardinale punt: bijt het zich vast in de begeerte van het lichaam en de zelfhandhaving van de ziel door machtsuitoefening, dan is de eenheid van geest onmogelijk. Alle zogenaamde 'bekeringsprogramma's' in godsdienst of politieke ideologieën zullen de bordjes alleen maar verhangen zonder tot een echte doorbraak in menselijke (religieuze) verhoudingen te komen. De gangbare godsdiensten en politieke bewegingen is dat nooit gelukt, zelfs niet in de UNO, omdat mensen ook daarbinnen elkaar hun wil opdringen en zich tegen de alles omvattende eenheid van geest en liefde verzetten uit krampachtige angst iets van zichzelf of hun groep te verliezen.

Als het ik zijn begeerte loslaat maar zonder deze te willen ontkennen of te verdringen, dan laat het de geest in zichzelf toe. Dat is het inschakelen van rede en liefde, van het totale menszijn, waaruit een gezonde wisselwerking tussen materie en geest ontstaat. Het is me bewust geworden dat we altijd voor èn-èn moeten kiezen: vóór ieder en tegen niemand. De mogelijkheid dat ook in de praktijk te brengen heb ik getracht uit te drukken in het concept 'psycho-economie voor alle mensen', zo mogelijk onder leiding van een zich vernieuwende UNO. Zonder daadwerkelijk evenwicht te scheppen met ons geestelijke leven blijft het een onmogelijke taak om harmonie te brengen in een veel te materialistische wereld.

De nieuwe openbaring van de kosmische evolutie (6)

Herman Teuben

Paus Johannes Paulus II heeft een zeer belangrijke brief geschreven d.d. 1 juni 1988 aan de jezuïet George V. Coyne, directeur van het Vaticaanse astronomisch laboratorium.

Wederzijdse bevruchtende relatie tussen geloof/religie en wetenschap

Deze brief is naar mijn mening van groter importantie dan al zijn andere geschriften samen inclusief zijn recente bestseller. De paus schreef hem in aansluiting op een symposium dat in september 1987 werd gehouden in Castel Gandolfo naar aanleiding van het derde eeuwfeest van de *Principia Mathematica* van Isaac Newton. Voor mij betekent Newton het afscheid van de 4-elementenleer van alle materie, te weten: water, grond, vuur en lucht. De quintessentie van aether als vijfde erbij gekomen element (Aristoteles) bleef voorlopig nog bestaan. De brief gaat op redelijk indringende wijze over de bevruchtende (in)werking van geloof/religie en wetenschap op elkaar.

Natuur, mensheid en God

Deze aangelegenheid is nu veel meer urgent dan in de 13e eeuw het geval was bij de import in Europa van het aristotelisme. De twee belangrijke daarbij betrokken kerkvaders waren Thomas van Aquino en Bonaventura (zie vorige artikel). De paus spreekt in zijn brief de hoop uit - staande op de drempel van het derde millennium - dat de eigentijdse wetenschappen samen met alle vormen van menselijk weten dié delen van het theologisch ondernemen zullen informeren en versterken, die zich bezighouden met natuur, mensheid en God. Hij voegt daaraan toe, dat zij dat zullen doen op een manier zoals de aristotelische filosofie door de dienst van een zo groot geleerde als Thomas van Aquino er tenslotte in slaagde om aan enkele van de diepste uitspraken van de theologie vorm te geven. De paus lijkt derhalve bereid te zijn om te erkennen dat nieuwe tijden, nieuwe denkwijzen en nieuwe denkbeelden de theologie en dus ook de leer van de kerk niet onberoerd kunnen laten. Is ook hij evenals zijn voorganger Johannes XXIII bereid de vensterramen van de Vaticaanburcht wijd open te zetten om frisse lucht binnen te laten, frisse lucht van met name wetenschappers in hun denken over en hun kijk op evolutie - heelals- of kosmische evolutie?

Het aspect van wederzijdse beïnvloeding formuleert hij als volgt: "De wetenschap kan de religie van dwaling en bijgeloof bevrijden, terwijl de religie de wetenschap van afgodendienst en valse verabsolutering kan bevrijden."

Kerkleden die actief wetenschapper zijn

De paus maakt ook een zeer belangrijke opmerking waar hij zegt, dat kerkleden die actief wetenschapper zijn of in enkele bijzondere gevallen wetenschapper en theoloog, pastorale diensten kunnen verlenen aan anderen die ernaar streven om

de werelden van wetenschap en religie in hun intellectueel/spirituele leven te integreren.

Evolutief perspectief

Verder schrijft deze paus: "Waarom zou het niet mogelijk zijn dat de eigentijdse kosmologie onze overwegingen over de 'schepping' iets te bieden heeft? De kosmologieën van het oude Nabije Oosten konden toch ook gezuiverd en in het eerste hoofdstuk van Genesis geassimileerd worden! Dan volgen er een paar zinnen, die ik dermate belangrijk acht, dat ik ze zowel in het Duits (de taal van het boek waarin de brief staat afgedrukt) als in mijn Nederlandse vertaling laat volgen:

Wirft eine evolutive Perspektive irgendwelches Licht auf die theologische Anthropologie, auf die Bedeutung der menschlichen Person als imago dei, auf das Problem der Christologie - und sogar auf die Entwicklung der Lehre selbst?

Wordt door een evolutief perspectief een licht geworpen op de theologische antropologie, op de betekenis van de christologie - en zelfs op de ontwikkeling van de leer zelf?.

De paus suggereert hier, dat op zijn minst enkele theologen zich voldoende in de wetenschappen gaan verdiepen om een authentiek en creatief gebruik van de bronnen te kunnen maken die hun door de theorieën met de beste grondslagen worden geboden. Zo'n vakkennis zou hen ervan kunnen weerhouden om met het oog op apologetische doeleinden een onkritisch en overhaast gebruik te maken van nieuwe theorieën, zoals bijvoorbeeld die van de oerknal in de kosmologie. In mijn boek schrijf ik op blz. 108/9: "Het kan niet langer gaan om een God die op directe wijze rechtstreeks van bovenaf de loop van de geschiedenis van volken en mensen een bepaalde wending geeft, hoezeer die ook gewenst mocht zijn. Maar wèl kan het zó zijn dat veel mensen een innovatief beeld van God voor ogen krijgen en zich juist daarom verplicht gaan voelen gezamenlijk zelf te werken aan een gunstige voortgang van de afwikkeling van het evolutiekluwen. Dit geldt in des te sterker mate, wanneer zij tot de conclusie komen, dat wij zelf de evolutie zijn en dat er een God is die na al het voorbereidend werk aan het evolutiekluwen, het totale evolutiegebeuren wel van start heeft moeten laten gaan als enige mogelijkheid tot zelfexpressie."

Scheppingsdaad van God iets anders dan de oerknal

Kardinaal Joseph Ratzinger noemt het één van de meest dringende opdrachten van de huidige theologie - aldus gaat mijn boek verder - om de leer van de schepping opnieuw uiteen te zetten. Letterlijk zegt hij, dat de scheppingsdaad van God, die de wereld met wijsheid heeft geschapen, iets anders is dan het veroorzaken van een oerknal. Maar de kardinaal zou eerst serieus studie moeten maken van de

realiteit van de kosmische evolutie. Hij zal dan ongetwijfeld veel van zijn apodictische uitspraken herroepen. Misschien zou hij er bij de paus wel op aandringen om de betrekkelijk kersverse tekst van de *codex juris canonici* grondig te herzien. Maar daarvoor is veel moed en inzicht nodig. Het bovengezegde geldt *mutatis mutandis* evenzeer voor wat hij schrijft over beide andere gebieden, dat van de christologie en van de eschatologie.

Pauselijke boodschap wereldvredestdag: viering 1 januari 1990

Bij gelegenheid van de viering van de wereldvredestdag op 1 januari 1990 schreef de paus in een boodschap getiteld 'De vrede met God de Schepper - De vrede met de gehele schepping' het volgende: "Gemaakt naar het beeld van God moesten Adam en Eva de aarde onderwerpen met wijsheid en liefde. Zij verwoestten echter de bestaande harmonie door hun zonde, door zich met voorbedachten rade tegen het plan van de Schepper te verzetten". Het verhaal van mijn boek ademt een andere geest. Aan het slot van de inleiding hierin poog ik een geïnnoveerd beeld van het geloofsgebeuren in de christelijke kerken te ontwerpen: "Daartoe is allereerst noodzakelijk, dat alle christelijke kerken, geen uitgezonderd, afstand doen van hun in de loop van eeuwen opgebouwde machtsposities. Voor de Latijns en Oosters katholieke kerken, de Russisch orthodoxe kerk en ook voor alle kerken van de reformatie betekent dit, dat symbolieke interpretatie de voorkeur moet verkrijgen boven dogmatieke leerstellingheid." Tot zover het citaat uit mijn boek.

Van 2000 tot 3000 anno domini: het derde millennium

Mijn pogingen tot het ontwerpen van een geïnnoveerd beeld van het geloofsgebeuren in de christelijke kerken valt misschien te omschrijven als een ontwikkeling - óók een evolutie - van katholicisme naar katholisme. Het zal blijken dat het begrip symbool en de functie van symbool daarbij van groot belang zijn. Het innovatiemodel kent diverse voordelen:

- ❖ Het kan dienen als praatmodel voor diverse stromingen binnen de christelijke kerken.
- ❖ Het wordt gesteld als een model op basis waarvan diverse uiteenlopende geloofs- en kerkopvattingen nader tot elkaar kunnen komen.
- ❖ Het is een in de toekomst te realiseren model. Die toekomst is niet morgen en is ook niet beperkt tot de eindstreep van het tweede millennium.

Het in *GAMMA* te omschrijven innovatiebeeld is ontstaan op de drempel van het tweede naar het derde millennium en de realisatie ervan zal zich over een groot deel van het derde millennium uitstrekken. *wordt vervolgd*

PRO-GAMMAatjes

- Wij maken u weer attent op alle activiteiten, welke onze doelstellingen ondersteunen, namelijk te komen tot een mondiale eenwording van de mensheid in respect voor ieders unieke persoonlijkheid en voor de religieuze en culturele verscheidenheid.
- **Reizen met een meerwaarde - Sri Lanka.** Een unieke gelegenheid tot interculturele en religieuze ontmoetingen met Azië op het magnifieke eiland Sri Lanka wordt U geboden door het instituut **SUBODHI**. Het representeert de kwaliteiten van een volksuniversiteit, een vormingscentrum en een ashram. Als volksuniversiteit verzorgt het instituut programma's en cursussen op aanvraag; daarnaast heeft het een eigen aanbod o.m. gericht op ontwikkelingsproblematiek, opvoeding en onderwijs, milieuwergroepen, filosofie en sociale geschiedenis. Als vormingscentrum richt het instituut zich op de vorming van middelbare scholieren en studenten en heeft daarnaast parallelprogramma's voor ouders en schoolbegeleiders. Als ashram is het instituut een leef-, werk- en studiegemeenschap, waarin gestalte wordt gegeven aan de uitgangsfilosofie van het SUBODHI-instituut.

De stichter van het instituut, **Mervyn Fernando** (geb.1934), studeerde theologie en filosofie in Colombo en Londen. Hij duidt de agressieve verwijdering tussen de verschillende bevolkingsgroepen ook in Sri Lanka als een overgangsfase naar een ander bewustzijnsniveau, zoals dat ook door **Sri Aurobindo** en **Teilhard de Chardin** wordt beschreven. Als basis voor haar filosofie kiest SUBODHI:

- ❖ Bijbelse uitgangspunten, die samengaan met de theorie van Teilhard de Chardin. De nadruk ligt daarbij op de kracht van de liefde als energie, het doel van menselijk leven en ontwikkeling.
 - ❖ De evolutie-theorie van Teilhard de Chardin. Centraal staat daarbij de ontwikkelingsweg en de toekomst van de mensheid.
 - ❖ De Indische filosoof Sri Aurobindo. Bij hem ligt het accent op de individuele ontwikkeling van de spirituele mens.
 - ❖ De Indische filosoof Rabindranath Tagore. Evenals Teilhard de Chardin accentueert Tagore de verwerkelijking van het goddelijke in de mens in onderlinge menselijke betrekkingen. Tagore beklemtoont de scheppende aspecten van de mensheid.
 - ❖ De Sri Lankaanse theoloog Aloysius Pieris. Deze 'predikt' de theologie van de bevrijding in Azië, waarbij hij de speciale aandacht vestigt op de erkenning van de gnostische spiritualiteit en het engagement met de armen en verdrukten.
 - ❖ Voornoemde uitgangspunten en grondbeginselen worden verrijkt met de inzichten en methoden van Abraham Maslov en Carl Rogers. Deze worden binnen de cursus vertaald naar de programmarealiteit.
- Voor informatie over het 16-daagse Sri Lanka-ontmoetingsprogramma met vertrekdata op 1 april, 17 juni, 5 augustus en 21 oktober, alsmede voor de 23-

daagse jongerenreis naar Sri Lanka kunt u zich wenden tot Near East Tours (N.E.T.) Rokin 9-15 1012 KK Amsterdam tel. 020-6235950 of tot RAPTIM: Tel.070 3870077, of Montfoort - Tochten te Berg en Dal tel. 08895 43333. inlichtingen over het instituut SUBODHI bij Micheal Hosman, Laurierhof 312, 1016 MB Amsterdam, tel. 020 - 42 04 8-10.

- **De Vereniging Basisinkomen**, Herman Heijermansweg 20, 1077 WL Amsterdam, tel. 030-5731803, houdt zaterdag 8 april in het gebouw 'Poort van Kleef', Mariaplaats 7, 3511 LH Utrecht, tel. 030-318084 jaar algemene ledenvergadering. Voor het middagedeelte is Walter van Trier uitgenodigd om een lezing te houden over de geschiedenis van het basisinkomen, waarover hij momenteel een proefschrift schrijft. De spreker is mede-oprichter van het *Basic Income European Network* (BIEN) en universitair docent geschiedenis. N.a.v. het besprokene is gelegenheid tot discussie.
- **Het Centrum voor Interreligieus Leren**, bezoekadres Heidelberglaan 2, kamer 1013B, De Uithof, Utrecht, tel. 030 535739 of 531841, verzorgt op 29/3, 5/4, 26/4, 3/5, 10/5 en 17/5 een reeks lezingen waar visies op opvoeding, onderwijs en interreligieus leren van hindoes, joden, boeddhisten, christenen en moslims onderwerp van gesprek zijn. Zowel inleiders op theoretisch gebied als mensen uit de praktijk komen aan het woord. Hun achtergrond wordt gevormd door één van de vijf wereldgodsdiensten. Er zal ruimte zijn voor gesprek met het publiek. Geïnteresseerden kunnen zich aanmelden bij het Centrum voor Interreligieus leren, postbus 80105, 3508 TC Utrecht. Hierna ontvangt U een toegangsbewijs en een gedetailleerde programmabeschrijving. Voor studenten HBO/Universiteit is deelname gratis op vertoon van studentenkaart. De kosten voor overige belangstellenden bedragen bij vooraanmelding f 60,- voor de gehele lezingenreeks en f 15,- per avond aan de zaal te voldoen. Inlichtingen op bovenstaand adres.
- In het februarinummer van de **HUMANIST**, maandblad voor humanisme, mens en wereld, postbus 114, 3500 AC Utrecht, tel.: 030-318145, verscheen het artikel "Zorgzaam ondernemen/Er is het gevoel dat het anders moet en kan", waarin ruim aandacht wordt besteed aan het sociocratische beslissingsmodel dat ten grondslag ligt aan het **WERELDPLAN van Pieter Kooistra** en in de praktijk is getest in de elektrotechnische onderneming van Gerard Edenburg in Rotterdam.
- **ODE**, een boeiend nieuw tijdschrift vol actuele onderwerpen, genomen uit een twintigtal voornamelijk buitenlandse bladen. Het verschijnt zesmaal per jaar voor f 50,- bij uitgeverij Bentota bv, Postbus 2402, 300 CK Rotterdam, tel.: 010 486 2425. De overhandiging van het eerste exemplaar aan ex-premier Ruud Lubbers was op TV te zien bij Ivo Niehe, die de lachende Surinaamse van de coverfoto kort interviewde. Een greep uit de inhoud:

In het artikel "Afrika voor de Afrikanen" pleit dr. Mazrui voor een herkolonisatie van Afrika onder Afrikaanse supervisie. Uit het *New Age Journal* is een bericht opgenomen over koeien die met gelatinecapsules

worden gevoed en in woestijnachtige gebieden voor bemesting en herstel van de bodem kunnen zorgen. Bob Black, bekend van zijn boek *The abolition of work and other essays* pleit voor totale werkloosheid en recreatie en Cees Zwart (auteur van *Op weg naar een nieuwe cultuur van de arbeid*) voor 'persoonlijke uitstraling en compleetheid' als nieuwe benadering van het vraagstuk van de arbeid. Naast de vele artikelen over werk lezen we over de geschiedenis van ons bakkie koffie, dat heel wat milieuproblemen veroorzaakt, maar ook in zuivere vorm kan worden gedronken: Een mooi pleidooi voor de Max-Havelaarpolitiek. Dat oplossingen voor de grote mondiale problemen echter niet aan de politici zouden moeten worden opgedragen, maar aan een 'wijs man', een denker die buiten het productieproces staat, wordt in een van "De laatste notities van Godfried Bomans" op humoristische en diepzinnige wijze duidelijk gemaakt: "Pas als er een vervoerde overeind komt, die zonder ook maar een moment achterom te kijken een totaal nieuwe weg wijst, is het luisteren geblazen. [...] Van zo'n blootvoeter moeten we het hebben. Het wachten is op een heilige van deze tijd".

- **ZOZ - Tijdschrift voor doen-denkers.** Dit tijdschrift wil een forum bieden aan alle groeperingen, die daadwerkelijk iets willen doen aan de vraagstukken van werkgelegenheid en milieu, vrede en veiligheid enz., te beginnen bij het eigen land. Het bevat een uitgebreide agenda van alle activiteiten die er op deze gebieden plaatsvinden. Door zijn vlotte stijl en lage prijs (f 15,- voor zes nummers van 48 blzz.) is het ook voor jongeren buitengewoon aantrekkelijk.
- **Jongeren op Weg.** Met zo'n 40-tal organisaties maakt *Jongeren Op Weg* deel uit van het NJMO, de Nationale Jongerenraad voor Milieu en Ontwikkeling, die nu ook het WERELDPLAN VOOR ALLEMENSEN in studie heeft om daaraan brede bekendheid te gaan geven. Hun blad (gratis! tel.05769-1201) verschaft veel informatie over jongerenreizen o.a. naar Taizé en ontwikkelingswerk.
- **Werk Wereldwijd.** Onder deze naam hield de Evert Vermeer-Stichting op 25 febr.jl. voor ongeveer 300 mensen een landelijke conferentie. Hierop sprak o.a. Mary Chinery-Hesse, de plaatsvervangend directeur-generaal van de Internationale Arbeidsorganisatie (ILO). In een goede analyse toonde zij aan, dat werkloosheid en armoede blijven groeien en ongelijkheden op de wereld steeds groter worden: zelfs als er sprake is van aanzienlijk materiële winsten die zijn geboekt door toenemende wereldhandel en technologische vooruitgang, dan is de rijkdom, die op deze wijze is ontstaan, niet zoals verwacht doorgesijpeld naar de zwakken, gemarginaliseerden en kwetsbaren. Raciale, etnische en religieuze conflicten en intolerantie blijven veel samenlevingen splijten. **Louis Emmerij**, haar voorganger bij de **ILO** en thans directeur **OESO** in Parijs en één van de adherenten van Kooistra's Wereldplan, leek in zijn rede herhaaldelijk dicht bij een oplossing die gaat in de richting van een

andere interpretatie van het begrip werk en inkomen, zoals door onze medewerker Wim Drell is bepleit in de extra-editie nr. 2 van *GAMMA* over tijdloon. Het lijkt echter wel dat er eerst rampen moeten gebeuren, voordat men zich ten volle voor gedurfde plannen gaat inzetten. Het blijft teveel nog bij bekende analyses.

- **Nationale duurzaamheidsdebatten.** Het Platform voor Duurzame Ontwikkeling organiseert van maandag 10 t.m. donderdag 13 april in het Scheepvaartmuseum te Amsterdam elke avond twee debatten tussen 17.00 en 21.30 uur. Politici zullen daarbij door panels van betrokkenen worden ondervraagd over acht verschillende thema's in een poging lijnen uit te zetten naar een duurzame toekomst. Zal het ook hier bij analyses van de huidige situatie blijven of zal men de moed hebben tevens over uitgewerkte ideeën te discussiëren? Inl.: tel. 030 36 79 97
- **Wetenschap en New Age.** Docenten en studenten van verschillende universiteiten in Nederland hebben zich verenigd in een werkgroep, die op 1 april in Oibiblio, Prins Hendrikkade 20-21, A'dam een wetenschappelijke visie op het verschijnsel 'New Age' presenteert en daarover met iedereen wil discussiëren. Inl.: tel. 020 - 525.26-21 of 020 - 663.9237
- **Feest van Licht.** De Stichting Zantus, Hasselplein 34, 5042 AC Tilburg, tel. 013 - 67 48 51 organiseert samen met de Stichting Onkruid uit Avenhorn op zondag 26 maart in de Sporthallen Zuid, IJbaanpad, A'dam een grote spirituele manifestatie. Inl.: tel. 02294 - 2800
- **Het Ideale Eigenbelang** is een blad voor wereldburgers, dat wordt uitgegeven door de Stichting Wereldplan, Waalbandijk 8, 4064 CB te Varik. Voor f 25,- per jaar op giro 313 413 bent u donateur en ontvangt u vier afleveringen van dit tijdschrift. Elk exemplaar draagt een ander met de hand opgeplakt miniatuur, geschilderd door de kunstenaar Pieter Kooistra. Hierdoor krijgt het een persoonlijk karakter, hetgeen verbonden wordt met het algemene idee van zijn WERELDPLAN VOOR ALLEMENSEN. De derde aflevering over 'economie en spiritualiteit' is zojuist verschenen.
- **Ruilabonnementen** - Wij ontvingen verder in ruilabonnement **Educare**, Kanaalstr.55, 7311 MN Apeldoorn, **Geweldloos Aktief**, tel. 038-216887, **Roerom**, tel. 04192-18206, **Nieuwsbrief van de Stichting Kübler-Ross**, tel. 01725-79908 en **Nieuwsbrief van de Werkplaats Basisinkomen**. Door ruimtegebrek kunnen wij nu niet op de doelstellingen van deze bladen ingaan.